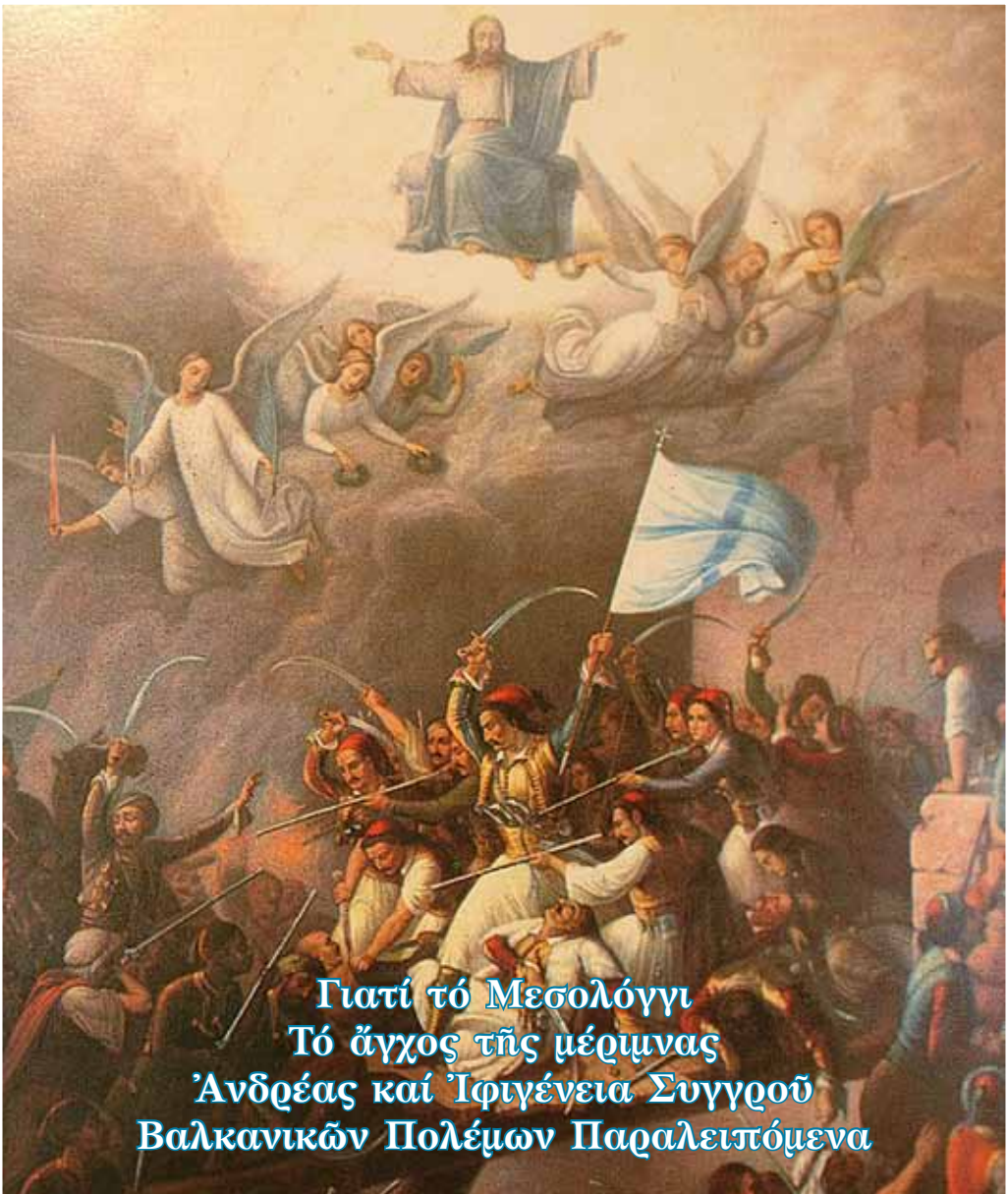

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 76^ο | ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2013 | ΑΡΙΘ. 738

Γιατί τό Μεσολόγγι
Τό άγγελος τής μέριμνας
Άνδρέας και Ίφιγένεια Συγγρού
Βαλκανικῶν Πολέμων Παραλειπόμενα

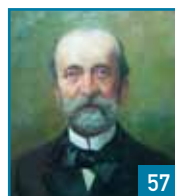
ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΕ, ΚΥΡΙΕ ΜΟΥ.....	33
ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	35
ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΤΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΣΑΓΚΑΡΟΠΟΥΛΟΣ	45
ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΙ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΣΥΓΓΡΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΣΚΑΡΒΕΛΗ-ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ	57
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ ΖΩΗ ΓΚΕΝΑΚΟΥ	64
ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΟ INTERNET ΚΥΡΙΑΡΧΕΙ ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.....	68
Η ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ Ι.Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	68
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	64

35

45

57

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Ίδιοκτήτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρύτση 14, 105 61 Αθήνα, Τηλ. 210 32.35.023

Έκδότης καί Διευθυντής Σύνταξης

Γεώργιος Δ. Ιατρίδης

Παρθενώνος 26, 117 42 Αθήνα

Η Έπιτροπή επιφυλάσσει σέ αὐτή τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ἢ νά συντέμνει κατά τήν κρίση της ὅποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μή, δέν ἐπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Ἐκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Ὀλοκληρωμένες λύσεις ἔντυπης ἐπικοινωνίας

Ἄνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Ἀχαρνῶν

Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lychnia.gr, info@lychnia.gr

Τόπος ἔκδοσης: Ἀθήνα, Μάρτιος 2013

Τιμή τεύχους 2€
Ἐτήσια συνδρομή
Ἐσωτερικοῦ 10€
Ἐξωτερικοῦ 20€

ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΕ, ΚΥΡΙΕ ΜΟΥ

Κύριε, σὲ μιὰ γωνιὰ τῆς φτωχῆς καὶ ἁμαρτωλῆς μας γῆς ἔμελλες νὰ ἀγωνισθεῖς μέχρι θανάτου γιὰ τὴ λύτρωση καὶ τὴ σωτηρία μας. Μὲ ἀποφασιστικότητα ποὺ τρώμαξε καὶ κατέπληξε τοὺς μαθητὲς σου (Μάρκ. 1' 32), ἀνέβηκες ψηλὰ στὴ Σιών, γιὰ νὰ δώσεις τὴ μεγαλύτερη μάχη τῶν αἰώνων. Ἦταν Παρασκευή. Ὁ ἥλιος προχωροῦσε στὸ στερέωμα, ὅταν ἔφθασες στὸ πεδίο τοῦ ἀγῶνα, στὸν Γολγοθᾶ. Ἐκεῖ δύο ξύλα ὑψώνονταν στὸν ὀρίζοντα. Ἦταν ὁ σταυρὸς Σου, Ἰησοῦ. Ἦταν τὸ ὄργανο ποὺ διάλεξαν οἱ ἐχθροὶ Σου, γιὰ νὰ Σὲ ἐξολοθρεύσουν, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο καὶ ἀκαταμάχητο ὄπλο Σου, γιὰ νὰ τοὺς συντρίψεις.

Ἐκεῖ στὸν σταυρὸ συναντήθηκες μὲ τοὺς «κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου» (Εφ. στ' 12). Σὺ, Κύριε, ἐκπροσωποῦσες τὴ σταθερὴ θέληση τοῦ οὐρανοῦ Πατέρα Σου γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐκεῖνος, ὁ «ἀνθρωποκτόνος» διάβολος (Ἰωάν. ν' 44), συγκέντρωνε ὅλη του τὴ σατανικὴ ἀντίδραση στὴν ἀπόφαση καὶ τὸ θέλημα αὐτὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ σύγκρουση ἦταν φοβερή. Ἐκράτησε ὄρες ὀλόκληρες. Ἦταν προχωρημένο ἀπόγευμα, ὅταν «κράξας φωνῇ μεγάλῃ ἀφήκες τὸ πνεῦμα» Σου, θεῖε Ἀγωνιστή (Ματθ. κζ' 50). Εἶχες προσφέρει τὴ ζωὴ Σου στὸν ἡρωικότερο ἀγῶνα ποὺ δόθηκε ποτὲ πάνω στὴ γῆ... Οἱ σταυρωτὲς σου φαίνονταν ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Νόμιζαν ὅτι ἦταν πλέον νικητὲς!

Κι ὅμως, ὁ σταυρὸς Σου δὲν ἦταν ὁ τόπος καταστροφῆς Σου, ἀλλὰ ὁ θρόνος τῆς δόξης Σου, ποὺ ἔστησε ὁ Θεὸς «ἐπὶ Σιών τὸ ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ» (Ψαλμ. β' 6). Δὲν ἦσουν ὁ ἠττημένος, ἀλλ' ὁ νικητὴς Βασιλιάς. Ὁ οὐράνιος Πατέρας Σου ὑπέταξε κάτω ἀπὸ τὸ σκῆπτρο τῆς βασιλείας Σου ὅλους τοὺς ἐχθρούς Σου. Ἐκεῖνος Σοῦ εἶπε, ὅπως τὸ προφήτευσσε ὁ βασιλιὰς Δαβίδ: «Υἱός μου εἶ σύ ... αἴτησαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾶ, ὡς σκεύη κεραμέως συντρίψεις αὐτούς» (Ψαλμ. β' 7-9).

Ὁ ἥλιος προχωροῦσε στὸ στερέωμα, ὅταν ἔφθασες στὸ πεδίο τοῦ ἀγῶνα, στὸν Γολγοθᾶ. Ἐκεῖ δύο ξύλα ὑψώνονταν στὸν ὀρίζοντα. Ἦταν ὁ σταυρὸς Σου, Ἰησοῦ. Ἦταν τὸ ὄργανο ποὺ διάλεξαν οἱ ἐχθροὶ Σου, γιὰ νὰ Σὲ ἐξολοθρεύσουν, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο καὶ ἀκαταμάχητο ὄπλο Σου, γιὰ νὰ τοὺς συντρίψεις.

Νίκησες, Ἐσταυρωμένε Ἰησοῦ! Ὁ ἑκατόνταρχος ποὺ σὲ εἶδε νὰ πεθαίνεις

πάνω στον σταυρό ομολόγησε και εἶπε για σένα ὅτι «**ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος**» (Ματθ. κζ' 54). Οἱ ἄρχοντες και οἱ ὄχλοι ποὺ σὲ καταδίκασαν, «**θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον**» (Λουκ. κγ' 48), συντετριμμένοι για τὰ ὅσα εἶχαν κάνει σὲ ἕναν ἄθῳ.

Νίκησες, Ἐσταυρωμένε Ἰησοῦ! Τὸ χειρόγραφο τῶν ἁμαρτιῶν μας τὸ κάρφωσες ἐπάνω στὸν σταυρὸ και τὸ ἔσβησες μετὸ Αἷμα Σου. Τοὺς πονηροὺς δαίμονες τοὺς ἔσυρες ἠττημένους σὲ θριαμβευτική πομπή πάνω στὸ νικηφόρο ἄρμα τοῦ σταυροῦ Σου (Κολ. β' 14-15). Μετὸν θάνατό Σου συνέτριψες τίς πύλες τοῦ Ἄδῃ και μετὸ μυστικὸ κλειδί τοῦ σταυροῦ Σου ἄνοιξες τίς κλειστὲς πύλες τοῦ Παραδείσου.

ταί. Ἔχεις και σήμερα τοὺς χλευαστές, τοὺς ὑβριστές, τοὺς διώκτες Σου. Πιὸ πολλοὶ ὅμως εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἀδιαφοροῦν για τὸν σταυρὸ Σου. Κάποτε ὁ σταυρὸς Σου ἦταν «**Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρία**» (Α' Κορ. α' 23). Σήμερα, για πολλοὺς σύγχρονους ἀνθρώπους ὁ σταυρὸς Σου εἶναι ξεπερασμένο και ἄχρηστο σύμβολο. Ὁλόκληρο τὸν θαυμασμὸ και τὴ λατρεία μας τὰ προσφέρουμε στὰ εἰδῶλα τῆς ἐποχῆς μας, στὴ μηχανή, στὴ σάρκα, στὸ χρῆμα.

Κι ὅμως, θὰ νικήσεις και πάλι. Θὰ νικήσεις τὴ ματαιοδοξία και τὴν ἀφροσύνη μας. Τώρα τὸ μυαλό μας βουίζει, καθὼς περιφερόμαστε στὸ διάστημα. Σὺ ὅμως μᾶς περιμένεις σιωπηλά, ὑπομονετικά, μᾶς καλεῖς συνεχῶς. Ξέρεις ὅτι

*Τὰ εἰδῶλα ποὺ σήμερα προσκυνᾶμε θὰ τὰ συντρίψεις
«ὡς σκεύη κεραμέως». Ἡ τελευταία λέξη τῆς ἱστορίας θὰ
εἶναι δική Σου. Γι' αὐτὸ και ἐμεῖς, πλημμυρισμένοι
ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς νίκης Σου, σκύβουμε
και προσκυνᾶμε ταπεινὰ τὸν τίμιο σταυρὸ Σου.
«Δεῖξον ἡμῖν και τὴν ἔνδοξόν Σου ἀνάστασιν».*

Νίκησες, Ἐσταυρωμένε Κύριε! Μετὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ Σου νίκησες τοὺς διώκτες Σου βασιλεῖς. Καὶ ἐκεῖνοι ἔκτοτε τὸ ἔβαλαν ἐπάνω στὰ στέμματά τους, για νὰ διακηρύττουν αἰώνια τὴ νίκη Σου. Μετὸ ἀκτινοβόλο φῶς τοῦ σταυροῦ Σου νίκησες τὸν διώκτη Σαῦλο, και ἐκεῖνος ἔγινε φλογερὸς Ἀπόστολός Σου και για μόνο καύχημά του εἶχε τὸν δικό Σου σταυρὸ (Γαλ. στ' 14). Μετὸν λόγο τοῦ σταυροῦ Σου οἱ μαθητὲς Σου κατέκτησαν ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη. Ὁ σταυρὸς Σου, Θεάνθρωπε Ἰησοῦ, εἶναι τὸ σύμβολο τῆς αἰωνίας νίκης.

Ἡ μεγάλη ὅμως μάχη Σου, Κύριε, για τὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος συνεχίζε-

θὰ ἔλθουμε κοντά σου. Αὐτὴ ἡ σταθερή Σου ἀναμονὴ θὰ μᾶς νικήσει. Ὁ σταυρὸς Σου, ὁ σιωπηλὸς και ἀκίνητος, θὰ γίνει ὁ ἄξονας τῆς ζωῆς μας, κι ἐμεῖς δορυφόροι τοῦ σταυροῦ Σου.

Θὰ νικήσεις, Θεάνθρωπε, τὰ εἰδῶλά μας. Ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἔλθουμε νὰ रिχθοῦμε στὴ λυτρωτική ἀγκαλιά Σου. Καὶ τὰ εἰδῶλα ποὺ σήμερα προσκυνᾶμε θὰ τὰ συντρίψεις «**ὡς σκεύη κεραμέως**». Ἡ τελευταία λέξη τῆς ἱστορίας θὰ εἶναι δική Σου. Γι' αὐτὸ και ἐμεῖς, πλημμυρισμένοι ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς νίκης Σου, σκύβουμε και προσκυνᾶμε ταπεινὰ τὸν τίμιο σταυρὸ Σου. «*Δεῖξον ἡμῖν και τὴν ἔνδοξόν Σου ἀνάστασιν*». Ἀμήν.

ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Μερικές φορές τὰ πιὸ ἀπλᾶ –φαινομενικὰ ἀφελῆ– ἐρωτήματα μᾶς ὀδηγοῦν στὶς πιὸ μεγάλες, τὶς πιὸ συγκλονιστικὲς ἀποκαλύψεις. Ἐνα τέτοιο ἐρώτημα ἀφορᾷ τὸ Μεσολόγγι καὶ ὅ,τι αὐτὸ συμβολίζει καὶ συνεπάγεται. Πρὸς τί οἱ λυσσώδεις τουρκικὲς ἐπιθέσεις, ἢ ἐπικὴ ἀντίσταση τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων, ἢ ὑπεράνθρωπη ἀντοχὴ τους καί, τέλος, ἢ συγκλονιστικὴ ἐπιλογὴ τῆς Ἐξόδου; Γιατί τὸ Μεσολόγγι;

Τὸ Μεσολόγγι καὶ ἡ ἥρωικὴ ἀντίσταση τῶν ὑπερασπιστῶν του ὑπῆρξαν μιὰ πρόκληση πρὸς τὴν κοινὴ λογικὴ. Δὲν εἶναι μόνο ὁ Ἱμπραὴμ πού, ἐρχόμενος στὸ Μεσολόγγι, ἐξέφρασε εἰρωνικὰ τὴν ἀπορία του, ποὺ ἐπὶ ὀκτῶ

μῆνες ὁ Κιουταχῆς δὲν εἶχε καταφέρει νὰ κυριεύσει αὐτὸν τὸν «φράκτι», ὅπως τὸν ὀνόμασε. Ὅταν πολλὰ χρόνια μετὰ ὁ βασιλιάς Γεώργιος Α΄ ἐπισκέφθηκε τὸ Μεσολόγγι, ὁ ὑπερόπτης Δανὸς σύμβουλος του Σπόννεκ, βλέποντας τὴ σχεδὸν ἀνοχύρωτη πόλη, καυχίθηκε μὲ ἔπαρση ἀνοήτου ὅτι ἕνα τέτοιο ἀδύναμο προμάχωμα θὰ μπορούσε νὰ τὸ πάρει σὲ μία καὶ μόνο ἔφοδο μὲ τετρακόσιους Δανέζους· ὁ παριστάμενος Σουλιώτης γέρο-Νίκας δὲν ἀντιστάθηκε στὸν πειρασμὸ καὶ σχολίασε δηκτικά: «Θὰ τὸ ἔπαιρνε, λέει, μὲ τετρακόσιους Δανέζους. Μπορεῖ· ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε καὶ αὐτοὶ ποὺ θὰ ἦταν ἀπὸ μέσα νὰ εἶναι Δανέζοι σὰν κι αὐτόν»...

Ὡστόσο, τὸ θαῦμα τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἔγκειται ἀπλῶς καὶ μόνο στὴν ὑπεράνθρωπη ἀντίσταση ποὺ ἀντέταξε στὶς πιὸ ἰσχυρὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις ἕνα «λασποτεῖχι», ὅπως τὸ ἀποκάλεσαν, ἔχοντας προφανῶς ὡς μέτρο σύγκρισης τὰ εὐρωπαϊκὰ φρούρια, οἱ Γάλλοι φιλέλληνες Μαξιμ Ρεὺμπῶ καὶ Ὀλιβιὲ Βουτιὲ καὶ ὁ Ἴταλὸς Μπρενζέρι, ποὺ εἶχαν ἔλθει σὲ αὐτὸ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἐπανάστασης μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Πέραν τοῦ ἀνισοῦ τοῦ ἀγῶνα τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων, ὑπάρχει καὶ ἕνας ἀκόμη λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ Μεσολόγγι καὶ ἡ ἥρωικὴ ἀντίσταση τῶν ὑπερασπιστῶν του ἀντιπροσωπεύει μιὰ πρόκληση πρὸς τὴν κοινὴ λογικὴ. Αὐτὸν τὸν λόγο θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐξηγήσουμε ἐδῶ.

Ἡ στρατηγικὴ σημασία τοῦ Μεσολογγίου

Ἄν διερωτηθοῦμε ποιὸς ὁ λόγος τῶν τόσο λυσσωδῶν τουρκικῶν ἐπιθέσεων καὶ τῆς τόσο πεισματικῆς ἑλληνικῆς ἀμυνας εἰδικὰ στὸ Μεσολόγγι, ἢ κατ' ἀρχὴν εὐλόγη –καὶ ἐν πολλοῖς ἀναμενόμενι– ἀπάντησι εἶναι ὅτι τὸ Μεσολόγγι ἦταν μιὰ τοποθεσία μὲ ἐξαιρετικὴ στρατηγικὴ σημασία.

Σημειωτέον ὅτι τὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπανάστασης τὸ Μεσολόγγι δὲν ἦταν πλέον τὸ σημαντικό ἐμπορικὸ καὶ οἰκονομικὸ κέντρο ποῦ εἶχε ὑπάρξει σὲ παλαιότερες ἐποχές. Παλαιότερα, σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν σχηματισμὸ του (ποῦ τοποθετεῖται πιθανώτατα στὶς ἀρχές τοῦ 17^{ου} αἰῶνα), τὸ Μεσολόγγι εἶχε ἐξελιχθεῖ σὲ σημαντικό ἐμπορικὸ λιμάνι. Τὸ 1726 εἶχε ἰδρυθεῖ στὸ Μεσολόγγι ὑποπροξενεῖο τῆς Βενετίας, μὲ πρῶτο πρόξενο τὸν Νάξιο Σπυριδῶνα Μπαρότσι. Στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς οἱ Μεσολογγίτες εἶχαν φθάσει νὰ ἔχουν περισσότερα ἀπὸ ἐβδομῆντα πλοῖα, μὲ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἔχουν ναυπηγηθεῖ σὲ μεσολογγίτικα κάρβαγια. Τὸ 1746, ἔκθεσι τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Ἄρτας ἔκανε λόγο γιὰ πλήρη κυριαρχία τῶν μεσολογγίτικων πλοίων στὶς σκάλες τοῦ Ἰονίου.

Τὸ Μεσολόγγι ὅμως πλήρωσε ἀκριβὰ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ του στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1770. Στὶς 10 Ἀπριλίου 1770 ἡ πόλι πυρπολήθηκε, ὁ στόλος του καταστράφηκε, καὶ οἱ κάτοικοι ἀναγκάσθηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα τους καὶ νὰ καταφύγουν στὰ Ἐπτάνησα (ὁ Ἀπρίλιος ἦταν «στοιχειωμένος» μῆνας γιὰ τὸ μαρτυρικὸ Μεσολόγγι: Ἀπρίλιο καταστράφηκε τὸ Μεσολόγγι τὸ 1770, Ἀπρίλιο ἔχασε τὴ ζωὴ του σὲ αὐτὸ ὁ λόρδος Βύρων, Ἀπρίλιο συνέρρευσε μπροστὰ στὰ τεῖχη του τὰ στίφη τοῦ Κιουταχῆ καὶ ἀρχισε ἡ μαρτυρικὴ τελευταία πολιορκία τοῦ Με-

σολογγίου, Ἀπρίλιο ἔγινε ἡ θρυλικὴ Ἔξοδος). Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 1770, οἱ κάτοικοι ξαναγύρισαν στὸ Μεσολόγγι, τὸ ἀνοικοδόμησαν καὶ προσπάθησαν νὰ ξαναφτιάξουν τὸν στόλο, ἀλλὰ τὸ Μεσολόγγι ἔμελλε νὰ περάσει καὶ νέες δοκιμασίες ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ, γιὰ νὰ περάσει καὶ νέα κρίσιμ πριν ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασι. Ὅπως εἶναι φανερό, τὴ στιγμὴ τῆς ἐναρξῆς τῆς Ἐπανάστασης τὸ Μεσολόγγι δὲν ἦταν τὸ σημαντικό ἐμπορικὸ καὶ οἰκονομικὸ κέντρο ποῦ εἶχε ὑπάρξει τὸν 18^ο αἰῶνα καὶ ὡς τὸ 1770.

Ὅστόσο, παρὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ ἐμπορικὴ παρακμὴ του, τὸ Μεσολόγγι βρέθηκε στὴν ἀρχὴ τῆς Ἐπανάστασης νὰ ἔχει βαρύνουσα στρατηγικὴ σημασία. Τὴ στρατηγικὴ σημασία τοῦ Μεσολογγίου θὰ τὴν κατανοήσουμε εὐκόλα, ἂν ἀναλο-

*Ἄν διερωτηθοῦμε ποιὸς ὁ
λόγος τῶν τόσο λυσσωδῶν
τουρκικῶν ἐπιθέσεων καὶ
τῆς τόσο πεισματικῆς
ἑλληνικῆς ἀμυνας εἰδικὰ
στὸ Μεσολόγγι, ἢ κατ'
ἀρχὴν εὐλόγη –καὶ ἐν πολ-
λοῖς ἀναμενόμενι– ἀπά-
ντησι εἶναι ὅτι τὸ Μεσο-
λόγγι ἦταν μιὰ τοποθεσία
μὲ ἐξαιρετικὴ στρατηγικὴ
σημασία.*

γισθοῦμε τὸ σκηνικὸ μέσα στὸ ὁποῖο ἐξέσπασε καὶ ἐξελίχθηκε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι.

Τοὺς πρώτους μῆνες τῆς Ἐπανάστασης οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μοιράσουν τὶς δυνάμεις τους στὴν ἀντιμετώπισι τριῶν «στασιαστικῶν κινήματων»: τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὰ Ἰωάννινα, τοῦ Ἀλέ-

ξανδρου Ύψηλάντη στις Παραδουνάβιες Ήγεμονίες και των Ελλήνων στην Πελοπόννησο. Με κάθε λογική, η εξέγερση των Ελλήνων στην Πελοπόννησο ήταν η λιγότερο σημαντική και πιο «εύκολη» πρόκληση: Ο Άλῆς ήταν η ισχυρότερη προσωπικότητα σε όλη τη Βαλκανική, είχε οργανωμένο στρατό και μια ζηλευτή διοικητική οργάνωση, με έδρα τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἐξελιχθεῖ ἐπὶ ἡγεσίας του σε μείζον πολιτικό κέντρο, ἀλλὰ και σε κέντρο παιδείας και πολιτισμοῦ· ὅπως εἶναι εὐλόγο, τὸ στασιαστικό κίνημα τοῦ Ἀλῆ ἀντιπροσώπευε τὸν πιὸ θανάσιμο κίνδυνο. Στὴ Μολδοβλαχία, πάλι, ἡ χρονική παράταση τῆς ἐκρυθμῆς κατάστασης μπορούσε πολὺ εὐκόλα νὰ ὀδηγήσει τὰ πράγματα ἐκτὸς ἐλέγχου, ἀν ἡ Ρωσία ἀποφάσιζε νὰ παρέμβει (ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι, ἤδη τὸ 1821, οἱ σφαγὲς χριστιανῶν ἀμάχων και ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ στὴν Κωνσταντινούπολη προκάλεσαν τὴ διπλωματικὴ παρέμβαση τῆς Ρωσίας μετὰ τὴ μορφὴ τηλεσιγράφου πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ἡ δὲ ἄρνηση τοῦ σουλτάνου νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ρωσικὸ τηλεσίγραφο ὀδήγησε σε δραματικὴ ἐπιδεινωση στὶς ρωσοτουρκικὲς σχέσεις, πού

ἔφθασε μέχρι τὴν ἀνάκληση τοῦ Ρώσου πρέσβη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη). Σὲ σύγκριση μετὰ τὸν κίνδυνο πού ἀντιπροσώπευαν γιὰ τὸν σουλτάνο τὸ κίνημα τοῦ Ἀλῆ και ἡ ἀπειλὴ ρωσικῆς ἐπίθεσης στὶς Παραδουνάβιες Ήγεμονίες, ἡ εξέγερση τῶν χωρικῶν τῆς Πελοποννήσου φαινόταν... «ἀστεία».

Γνωρίζουμε βεβαίως ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη δὲν μπόρεσε νὰ στεριώσει στὶς Παραδουνάβιες Ήγεμονίες, και ἡ ἐπαναστατικὴ φλόγα στὴ Μολδοβλαχία ἐσβησε γρήγορα. Ἀκόμη χειρότερα, ἡ αὐγὴ τοῦ δεύτερου ἔτους τῆς Ἐπανάστασης, τοῦ 1822, ἔφερε μιὰ ἐξαιρετικὰ ἀνψυχτικὴ ἐξέλιξη γιὰ τὴν Ἐπανάσταση: Ἡ ἐπιτυχὴς καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ και ὁ θάνατος τοῦ ἰδίου ἀπελευθέρωσαν τὸν κύριο ὄγκο τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, πού εἶχε ἐμπλακεῖ στὴν ἀντιμέτωπιση τοῦ στασιαστικοῦ του κινήματος στὰ Ἰωάννινα. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πιά τὴν εὐκαιρία νὰ ξεμπερδεύουν μιὰ και καλὴ μετὰ τὴν εξέγερση τῶν Ελλήνων, στέλνοντας στὴν Πελοπόννησο τὸν κύριο ὄγκο τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων.

Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι, ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης,

ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ προτεραιότητες τῶν Τούρκων ἦσαν στραμμένες στὸ μέτωπο τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μολδοβλαχία, ἡ στρατηγικὴ ἐπιδιώξι τους δὲν μπορούσε νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ νὰ στείλουν στρατιωτικὲς δυνάμεις στὴν Πελοπόννησο, ἀποσπώντας τες ἀπὸ τὸ μέτωπο τῆς Ἡπείρου, γιὰ νὰ ἀνακουφίσουν τὶς τουρκικὲς φρουρὲς καὶ νὰ καταστείλουν τὴν ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων. Οἱ μάχες τῶν πρώτων μηνῶν στὴ Στερεά (Αλαμάνα, Χάνι τῆς Γραβιάς) δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο ἀπὸ προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀναχατίσουν τὴν κάθοδο μεμονωμένων

τοῦ κορμοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας στὴν Πελοπόννησο: Ὁ πρῶτος δρόμος, ὁ ἀνατολικός, εἶναι αὐτὸς ποὺ διασχίζει τὴ Βοιωτία καὶ τὴν Ἀττικὴ, γιὰ νὰ ὀδηγήσει στὴν Πελοπόννησο διὰ τοῦ Ἴσθμου τῆς Κορίνθου· αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ δρόμος ποὺ ἀκολούθησε ἡ στρατιὰ τοῦ Δράμαλη στὰ μέσα τοῦ 1822. Ὁ δεῦτερος δρόμος, ὁ δυτικὸς, προέβλεπε τὴν κάθοδο τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανία καὶ τὴ διαπεραιώσή τους στὴν Πελοπόννησο μὲ πλωτὰ μέσα.

Αὐτὸς ὅμως ὁ δεῦτερος δρόμος εἶχε ἓνα ἀγκάθι: τὸ Μεσολόγγι. Ὅσο οἱ Ἑλλη-

Ὅλα τὰ παραπάνω ἐξηγοῦν ἀρκούντως τὴ βαρύνουσα στρατηγικὴ σημασία τοῦ Μεσολογγίου: οἱ Τούρκοι ἔπρεπε νὰ κυριεύσουν τὸ Μεσολόγγι, γιὰ νὰ περάσουν στὴν Πελοπόννησο, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ τὸ κρατήσουν, γιὰ νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τέτοιο.

τουρκικῶν δυνάμεων στὴν Πελοπόννησο πρὸς ἐνίσχυση τῶν τουρκικῶν φρουρῶν. Τώρα ποὺ ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἶχε κατασταλεῖ, δὲν θὰ ἐπρόκειτο ἀπλῶς γιὰ ἥσσονες τουρκικὲς δυνάμεις ἀποσπασμένες ἀπὸ τὸ μέτωπο τῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ γιὰ μιὰ ἰσπεδωτικὴ κάθοδο τοῦ κύριου ὄγκου τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων.

Ποῖον ὅμως δρόμο ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν οἱ τουρκικὲς δυνάμεις, γιὰ νὰ φθάσουν στὴν Πελοπόννησο; Ὁ δρόμος αὐτὸς δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ Αἰγαῖο, λόγῳ τῆς κυριαρχίας σὲ αὐτὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἄλλωστε εἶναι καὶ ἡ μεγάλη προσφορὰ τῶν νησιῶν στὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Ἀποκλειόμενου τοῦ Αἰγαίου, ἔμενε ἡ ἐπιλογὴ τῆς καθόδου τῶν Τούρκων στὴν Πελοπόννησο διὰ τοῦ κορμοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας. Πιὸ συγκεκριμένα, ὑπῆρχαν δύο δρόμοι ποὺ μπορούσαν νὰ φέρουν τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα διὰ

νὲς διατηροῦσαν ἰσχυρὴ βάση γιὰ τὸν στόλο τους στὴν πόλη αὐτή, οἱ Τούρκοι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀναλάβουν τὴν πρωτοβουλία διάσχισης τῶν στενῶν μὲ πλοῖα κατάφορτα μὲ στρατεύματα. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καί, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη –καὶ ἄρα τὴν ἀποτυχία καθόδου στὴν Πελοπόννησο ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸ δρόμο–, ἡ ἀμέσως ἐπόμενη ἐπιθετικὴ πρωτοβουλία τῶν Τούρκων, στὰ τέλη τοῦ 1822, προσανατολίσθηκε στὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ποὺ στεκόταν ἀγκάθι στὸν δυτικὸ δρόμο: αὐτὴ ἀκριβῶς ἦταν ἡ λεγόμενη πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Ὅλα τὰ παραπάνω ἐξηγοῦν ἀρκούντως τὴ βαρύνουσα στρατηγικὴ σημασία τοῦ Μεσολογγίου: οἱ Τούρκοι ἔπρεπε νὰ κυριεύσουν τὸ Μεσολόγγι, γιὰ νὰ περάσουν στὴν Πελοπόννησο, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ τὸ κρατήσουν, γιὰ νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τέτοιο.

Η δεδομένη βαρύνουσα στρατηγική σημασία του Μεσολογγίου οδήγησε το 1821 στην επιλογή της πόλεως ως έδρας της πολιτικής διοίκησης της Δυτικής Ελλάδας, με την ονομασία «Όργανισμός της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος». Ο «Όργανισμός» ήταν η μία από τις τρεις τοπικές διοικήσεις (οι άλλες δύο ήταν η «Πελοποννησιακή Γερουσία» και ο «Άρειος Πάγος της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος»), που λειτουργησαν μέχρι την κατάργησή τους υπέρ μιας ενιαίας, κεντρικής διοίκησης, σύμφωνα με απόφαση της Β' Εθνοσυνέλευσης στο Άστρος το 1823. Έτσι το Μεσολόγγι, πέραν της στρατηγικής του σημασίας –άλλα και χάρη στη στρατηγική του σημασία– άνεδείχθη και σε διοικητικό κέντρο.

Από μία άποψη, επίσης, το Μεσολόγγι υπήρξε και η «φωνή της επαναστατημένης Ελλάδας». Πιο συγκεκριμένα, από τον Ιανουάριο του 1824 άρχισε να εκδίδεται μέσα στην πόλη του Μεσολογγίου το άτυπο δημοσιογραφικό όργανο της επαναστατημένης Ελλάδας, η πρώτη έντυπη ελληνική εφημερίδα,¹ τα τετράγλωσσα *Ελληνικά Χρονικά*, με διευθυντή και συντάκτη τον Έλβετο φιλέλληνα Ιωάννη Ίακωβο Μάγερ. Ο Μάγερ ήταν φλογερός φιλέλληνας, που είχε μάλιστα νυμφευθεί Ελληνίδα και είχε ασπασθεί το ορθόδοξο δόγμα. Η εφημερίδα του Μάγερ εκδιδόταν τακτικά μέχρι τις 20 Φεβρουαρίου 1826, πενήντα ημέρες πριν από την Έξοδο, και δεν διεκόπη, παρά μόνον όταν το τυπογραφείο επλήγη και καταστράφηκε ολοσχερώς από τους τουρκικούς βομβαρδισμούς.

1. Για την ακρίβεια, η πρώτη έντυπη εφημερίδα του Αγώνα ήταν η *Σάλπιγξ Ελληνική* της Καλαμάτας με συντάκτη τον Θεόκλητο Φαρμακίδη, η οποία όμως δεν κυκλοφόρησε παρά μόλις τρία φύλλα, με ημερομηνίες 1, 5 και 20 Αυγούστου 1821 – καμμία σχέση με την επί διετίαν τακτικώτατη κυκλοφορία των *Ελληνικών Χρονικών*.

Δεν πρέπει να παραλείψουμε να αναφερθούμε στη σύνδεση του Μεσολογγίου με τη θρυλική μορφή που είναι σχεδόν συνώνυμη του φιλελληνισμού, τη μορφή του λόρδου Βύρωνα (1788-1824), του εμπνευσμένου ποιητή με τον θυελλώδη βίο. Η έλευση του Βύρωνα στο Μεσολόγγι δεν είχε, κατ' αρχήν, τίποτε τό «ρομαντικό»: ο Βύρων ήλθε στο Μεσολόγγι ως εκπρόσωπος Άγγλων κεφαλαιούχων για την προώθηση αγγλικού δανείου προς την ελληνική κυβέρνηση. Κάτι όμως που συνθήως δεν αντιλαμβανόμαστε πλήρως είναι ότι ο λόρδος Βύρων ήταν ένας άστερας της εποχής του, που βρισκόταν στο επίκεντρο της διεθνούς προσοχής, με τον τρόπο περίπου με τον οποίο οί σύγχρονοι άστερες του Χόλλυγουντ έλκυσαν πάνω τους τα φώτα της δημοσιότητας. Και αυτός ο άστερας της εποχής ήλθε στην Ελλάδα, στο Μεσολόγγι, αγάπησε την Ελλάδα και άφοσιώθηκε σε αυτήν, συνέδραμε ενεργά με όλες του τις δυνάμεις τον έθνικα-πελευθερωτικό αγώνα των Ελλίνων και, το σημαντικότερο, πέθανε στην Ελλάδα, στο Μεσολόγγι, το 1824. Σύντομα, όλοι μιλούσαν για το Μεσολόγγι και την Ελλάδα. Και να σκεφθεί κανείς ότι αυτά γίνονταν σε μία εποχή κατά την οποία, σύμφωνα με την επίσημη πολιτική της Ίερās Συμμαχίας, ... δεν υπήρχε Ελλάδα...

Βάση για όλα τα παραπάνω, βέβαια, ήταν η στρατηγική σημασία του Μεσολογγίου. Αν δεν υπήρχε αυτή, το Μεσολόγγι δεν θα είχε αναδειχθεί σε πολιτικό κέντρο του Αγώνα, και βεβαίως ούτε ο λόρδος Βύρων θα είχε πάει εκεί ούτε ο Μάγερ θα εξέδιδε εκεί τα *Ελληνικά Χρονικά*. Άλλα η στρατηγική σημασία του Μεσολογγίου ήταν έντελώς δεδομένη και αυταπόδεικτη: Το Μεσολόγγι ήταν για τους Τούρκους το κλειδί για την κάθοδό τους στην Πελοπόννησο, και κατά προέκταση το κλειδί για την καταστολή της Έπανάστασης.

Και ἐρχόμαστε στὸ 1825, ὅταν οἱ δυνάμεις τοῦ Κιουταχῆ κύκλωσαν τὸ Μεσολόγγι, ἐγκαινιάζοντας τὴν πολιορκία ποὺ θὰ ἀπέληγε στὴ θρυλικὴ Ἴεξοδο. Τὸ 1825 τὸ Μεσολόγγι δὲν ἦταν ἴσως πιά τό «λασποτειχί» τοῦ 1822. Ὁ «φράκτης» τοῦ Μεσολογγίου ἦταν σὲ κάποια σημεῖα ἓνα πολὺ ἀξιόλογο, τηρουμένων πάντα τῶν ἀναλογιῶν, ὀχυρωματικὸ ἔργο, χάρι στὶς ἄοκνες προσπάθειες τοῦ μηχανικοῦ Μιχαὴλ Κοκκίνη, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀφανεῖς ἥρωες τοῦ Μεσολογγίου.² Ἐξάλλου, τὸ Μεσολόγγι εἶχε γίνεи καὶ διεθνῶς γνωστὸ, κυρίως χάρι στὸν λόρδο Βύρωνα.

Ἐπάρχει ὁμως ἓνα κρίσιμο, ἐξόχως ἀνατρεπτικὸ στοιχεῖο, ποὺ σπανίως ἀναλογιζόμαστε, ἀν καὶ εἶναι, κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας, τὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ μεγαλείου ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ Μεσολόγγι. Πιὸ συγκεκριμένα, τὰ ὅσα ἐξηγήσαμε παραπάνω γιὰ τὴ βαρύνουσα στρατηγικὴ σημασία τοῦ Μεσολογγίου μπορεῖ νὰ ἴσχυαν ἀπολύτως τὸ 1822, κατὰ τὴν πρώτη πολιορκία, δὲν ἴσχυαν ὁμως τὸ 1825-26, κατὰ τὴν τελευταία, ἐπικὴ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Τὸ 1825-26 οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχαν ἀνάγκη πιά νὰ κυριεύσουν τὸ Μεσολόγγι, γιὰ νὰ περάσουν στὴν Πελοπόννησο. Καὶ αὐτό, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι οἱ δυνάμεις τοῦ Ἰμπραήμ ὄχι ἀπλῶς βρισκόνταν ἤδη στὴν Πελοπόννησο, ἀλλὰ καὶ εἶχαν θέσει ὑπὸ τὸν ἔλεγχό τους τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς, με ἀποτέλεσμα ἡ Ἐπανάσταση νὰ πνέει πλέον τὰ λοῖσθια. Δὲν θὰ εἶχε ἄδικο νὰ πεῖ κανεῖς ὅτι τὸ 1825-26 ἡ στρατηγικὴ σημασία τοῦ Μεσολογγίου ἦταν, με μία λέξη, ΜΗΔΕΝ!

2. Ὁ Κοκκίνης ἔπεσε πολεμώντας ἥρωικὰ κατὰ τὴν Ἴεξοδο τοῦ Μεσολογγίου. Μόλις τὸ 1975, με πρωτοβουλία τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἑλλάδος, στίθθηκε μνημεῖο ἀφιερωμένο στὸν Κοκκίνη στὸν Κἠπο τῶν Ἡρώων τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸ Μεσολόγγι ὡς σύμβολο

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε τί σημαίνουν τὰ παραπάνω: Μὲ δεδομένο ὅτι τὸ 1825-26 τὸ Μεσολόγγι δὲν εἶχε πλέον καμμία στρατηγικὴ σημασία, ἔπεται ὅτι ἡ ἐπικὴ ἀντίσταση τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων, ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντοχή τους καὶ τέλος ἡ συγκλονιστικὴ ἐπιλογή τῆς Ἴεξοδος, ὅλα αὐτὰ δὲν ὑπάκουαν σὲ καμμία στρατηγικὴ ἀναγκαιότητα, σὲ καμμία λογική. Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι προτίμησαν τὸν θάνατο, ὄχι γιὰ τὸ ἐπέτασσε κάποια ἀνάγκη ἢ

Τὸ 1825-26 οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχαν ἀνάγκη πιά νὰ κυριεύσουν τὸ Μεσολόγγι, γιὰ νὰ περάσουν στὴν Πελοπόννησο. Καὶ αὐτό, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι οἱ δυνάμεις τοῦ Ἰμπραήμ βρισκόνταν ἤδη στὴν Πελοπόννησο. Δὲν θὰ εἶχε ἄδικο νὰ πεῖ κανεῖς ὅτι τὸ 1825-26 ἡ στρατηγικὴ σημασία τοῦ Μεσολογγίου ἦταν, με μία λέξη, ΜΗΔΕΝ!

κάποια λογική, ἀλλὰ ἀπλῶς γιὰ τὸ δὲν διανοοῦνταν τίποτε ἄλλο παρὰ πὼς εἶτε θὰ ζοῦσαν ἐλεύθεροι, εἶτε θὰ πέθαιναν ἐλεύθεροι. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ ἀνίγαγε τὸ Μεσολόγγι σὲ σύμβολο.

Τὸ Μεσολόγγι εἶναι οἱ Θερμοπύλες τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Ἄν τὸ καλοσκεφθοῦμε, αὐτὸ ποὺ τιμᾶμε στὶς Θερμοπύλες δὲν εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀγωνίσθηκαν λίγοι ἐναντίον πολλῶν, γιὰ νὰ

καθυστερήσουν την κάθοδο του Ξέρξη, επιλέγοντας μια τοποθεσία που προσέφερε στρατηγικά πλεονεκτήματα, τὸ στενὸ πέρασμα τῶν Θερμοπυλῶν· αὐτὸ που κατ' ἔξοχὴν τιμᾶμε στὶς Θερμοπύλες, αὐτὸ που ἔχει ἀναγάγει τὶς Θερμοπύλες σὲ παγκόσμιο σύμβολο, εἶναι κυρίως ἡ ἀπόφαση τῶν τριακοσίων Λακεδαιμονίων (καί, ἄς μὴν τοὺς ξεχνᾶμε καὶ αὐτούς, καὶ τῶν ἑπτακοσίων Θεσπιέων που ἐπέλεξαν νὰ μείνουν μαζί τους) νὰ πολεμήσουν καὶ νὰ θυσιαστοῦν, ὅταν δὲν ὑπῆρχε πλέον κανένας λόγος νὰ τὸ κάνουν αὐτό, ὅταν δὲν ὑπῆρχε καμμία λογικὴ στὴ θυσία τους, ὅταν οἱ δυνάμεις τοῦ Ξέρξη εἶχαν ἦδη περάσει. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐπιλογὴ ἀγῶνα καὶ θυσίας γιὰ τὴν πατρίδα, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ κάθε λογικὴ καὶ στρατηγικὴ ἀναγκαιότητα, βλέπουμε καὶ στοὺς Ἑλεύθερους Πολιορκημένους τοῦ Μεσολογίου.

Μάλιστα, ὅσο κι ἂν ἴσως φανεῖ τολμηρὸ αὐτὸ που θὰ ποῦμε, ἀπὸ μιὰ ἄποψη οἱ Ἑλεύθεροι Πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογίου στέκονται σὲ ὕψος μεγαλύτερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς τριακόσιους τοῦ Λεωνίδα. Διότι οἱ τριακόσιοι τοῦ Λεωνίδα στὶς Θερμοπύλες πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ πεθάνουν γιὰ τὴν πατρίδα, καὶ ῥίχθηκαν μὲ αὐταπάρνηση στὴ μάχη, περνώντας στὴν ἀθανασία. Γιὰ τοὺς Ἑλεύθερους Πολιορκημένους, ἀντίθετα, ἡ ἀπόφαση τῆς θυσίας ἔπρεπε νὰ ἐπικυρώνεται καθημερινά, μέρα πάνω στὴ μέρα, μῆνα πάνω στὸν μῆνα, μέσα σὲ συνθῆκες ἔσχατης ἔνδειας καὶ ἐξαθλίωσης. Οἱ Τούρκοι, που περιέσφιγγαν ὄλο καὶ περισσότερο τὸν κλοιό, ἰδιαίτερα μάλιστα μετὰ τὴν ἐνίσχυσή τους μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἰμπραήμ, ἐπανέρχονταν κάθε τόσο καὶ λιγάκι μὲ δελεαστικώτατες προτάσεις (ἄλλωστε, τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο, που ἐν προκειμένῳ εἶχε ἀποδειχθεῖ ἰδιαίτερα λειτουργικὸ, προέβλεπε τιμὲς καὶ προνόμια γιὰ τὶς περιοχὲς που θὰ προσχωροῦσαν οἰκειο-

θελῶς στὴν ἐξουσία τοῦ σουλτάνου, καὶ ὀλοσχερῆ καταστροφὴ, σφαγὲς, λεηλασία καὶ ἐξανδραποδισμοὺς γιὰ τὶς περιοχὲς που θὰ κατακτῶνταν μὲ πόλεμο). Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθανε ἡ πολιορκία τῶν Τούρκων, σὰν νὰ μὴν ἔφθανε ἡ ἔσχατη ἐξαθλίωση στὴν ὁποία εἶχαν περιέλθει ἀπὸ τὴν πείνα, οἱ Ἑλεύθεροι Πολιορκημένοι εἶχαν νὰ ἀντιπαλαίσουν καὶ μία

ἀκόμη πολιορκία, που τόσο ἔξοχα καὶ παραστατικὰ περιγράφει ὁ ἐθνικὸς μας ποιητής, ὁ Διονύσιος Σολωμός: τὴν πολιορκία τῆς ἄνοιξης, μὲ τὰ πάντα γύρω νὰ ξεχειλίζουν ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴ στιγμὴ που μέσα στὸ μαρτυρικὸ Μεσολόγγι πλανιόταν ἡ σκιὰ τοῦ θανάτου. Καὶ ὅλα αὐτά, ἔχοντας στὸ βάθος τοῦ μυαλοῦ τους ὅτι ἡ θυσία τους δὲν ἐξυπηρετοῦσε καμμία στρατιωτικὴ ἀνάγκη, δὲν εἶχε, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, καμμία λογικὴ. Καὶ ὅμως, μέρα πάνω στὴ μέρα, μῆνα πάνω στὸν μῆνα, ἡ ἀπόφαση τοῦ ἀγῶνα καὶ τῆς θυσίας ἐπικυρωνόταν καὶ ἀνανεωνόταν.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε

ἀπὸ ποῦ ἀντλοῦσαν οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγίου τὰ ψυχικὰ ἀποθέματα γιὰ τὸν ὑπὲρ λόγον ἀγῶνα τους. Τὸ λέγουν ἄλλωστε ἀνοικτὰ καὶ οἱ ἴδιοι. Στὰ *Ἑλληνικὰ Χρονικά*, στὸ φύλλο τῆς 3^{ης} Φεβρουαρίου 1826, μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀναδρομὴ στοὺς μῆνες τῆς πολιορκίας ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ Κιουταχῆ καὶ στὶς δοκιμασίες καὶ θυσίες τῶν πολιορκημένων, διαβάζουμε: «Ὅμως ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸν Χριστὸ καὶ ἡ σταθερὴ μας ἀπόφαση νὰ ζήσουμε χρι-

τόσο μάταια καὶ περιττὴ, πέραν πάσης ἀνάγκης καὶ λογικῆς, συνέβαλε τελικὰ τὰ μέγιστα στὴν αἴσια ἔκβαση τοῦ ἐθνικο-απελευθερωτικοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἡ πέραν πάσης ἀνάγκης καὶ λογικῆς ἥρωικὴ ἀντίσταση τῶν Ἐλεύθερων Πολιορκημένων τοῦ Μεσολογγίου ἐνίσχυσε θεαματικὰ τὸ ρεῦμα τοῦ φιλελληνισμοῦ. Στὴ Γαλλία, τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἑλβετία, στὰ γερμανικὰ κρατίδια καὶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες ὀργανώθηκαν φιλελληνικὲς ἐκδηλώσεις, ἐκφωνήθηκαν

Ἡ ἐπικὴ ἀντίσταση τῶν Ἐλεύθερων Πολιορκημένων, ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντοχὴ τους καὶ τέλος ἡ συγκλονιστικὴ ἐπιλογὴ τῆς Ἐξόδου, ὅλα αὐτὰ δὲν ὑπάκουαν σὲ καμμία στρατηγικὴ ἀναγκαιότητα, σὲ καμμία λογικὴ.

στιανοὶ ἐλεύθεροι ἢ νὰ χαθοῦμε ἔκαναν σιδερένια τὰ μπράτσα μας καὶ ὅπλισαν μὲ καρτερία τὶς ψυχές μας. Τὸ ὀχύρωμά μας καταστράφηκε, τὰ σπίτια μας γκρεμίστηκαν, ἀλλὰ ἡ ἐνδοξη σημαία τοῦ Σταυροῦ μένει καὶ κυματίζει πάνω ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ τοὺς τάφους. Τὰ στήθη μας εἶναι οἱ νέοι προμαχῶνες, καὶ ἡ σταθερὴ μας ἀπόφαση νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν πατρίδα τὸ μόνο μας ὄπλο».

Στὴ συνέχεια, στὸ ἴδιο φύλλο τῶν *Ἑλληνικῶν Χρονικῶν*, μνημονεύεται ἡ ἄφιξη τοῦ Ἱμπραὴμ μὲ τὶς ἄρτια ἐκπαιδευμένες καὶ ὀργανωμένες αἰγυπτιακὲς δυνάμεις, ὥστε, τέλος, νὰ χρησιμοποιοῦνται «ὅλα ὅσα διδάσκει ἡ πολεμικὴ ἐπιστήμη καὶ οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις μποροῦν νὰ φαντασθοῦν, γιὰ νὰ ὑποδουλώσουν μιὰ φοῦχτα Ἑλληνες». Καὶ τὸ ἐπίμετρον: «Μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς δυνάμεις ἔχουμε νὰ παλέψουμε· οἱ δικές μας δὲν εἶναι εἰμὴ ὁ Θεός, ἡ Πατρίδα καὶ τὰ χέρια μας».

Ἡ εἰρωνεΐα εἶναι ὅτι ἡ θυσία τῶν Ἐλεύθερων Πολιορκημένων, ποὺ φάνταζε

πύρινοι φιλελληνικοὶ λόγοι, ἔγιναν διαδηλώσεις κατὰ τῆς ἀνάληπτης πολιτικῆς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐναντι τῶν Ἑλλήνων, ὑπογράφηκαν ψηφίσματα καὶ διακηρύξεις, ἐνῶ παράλληλα διενεργήθηκαν ἔρανοι, συνεγράφησαν φλογερὰ φιλελληνικὰ λογοτεχνικὰ ἔργα κτλ. Τὸ φιλελληνικὸ ρεῦμα ἔφθασε μέχρι τὴ μακρινὴ... Καλκούτα! Καὶ βεβαίως ἐξυπακούεται ὅτι αὐτὸ τὸ ζωηρὸ φιλελληνικὸ ρεῦμα δὲν μποροῦσε νὰ διαφύγει τῆς προσοχῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ποὺ ἐνίωθαν ὄλο καὶ πιὸ ἐντονη τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης τῶν χωρῶν τους γιὰ μιὰ εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς Ἑλλήνες παρέμβαση.

Τὸ Μεσολόγγι, μάλιστα, ἐπέτυχε νὰ συγκινήσει καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς δεδηλωμένους πολεμίους τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως. Γνωρίζουμε, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ἦταν ἀμετακίνητη στὴ στάση της κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἔχουμε συνηθίσει νὰ βλέπουμε στὸν Μέττερνιχ ἕναν... ἀνθρωπόμορφο δαίμονα, ποὺ ἐνσάρκωνε ὅ,τι τὸ σκοτεινὸ καὶ ἀνθελληνικὸ. Ἡ πραγματικότητα εἶναι

πολύ πιδό απλή: Ὁ Μέττερνιχ ἦταν, πολὺ απλᾶ, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδὴ μιᾶς πολυεθνικῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ θὰ κατέρρευε καὶ θὰ διαλυόταν στὴ στιγμὴ, ἂν ἀναγνωριζόταν στὰ ἔθνη τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιάθεσης – αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ δικαίωμα γιὰ τὸ ὁποῖο πολεμοῦσαν οἱ Ἕλληνες. Αὐτὴ ἡ απλὴ σκέψη ἀρκεῖ, γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἐμμονὴ τοῦ Μέττερνιχ καὶ τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας γενικώτερα στὴν καταδίκην τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Καὶ ὅμως, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ὁ διπλωμάτης Φρῆντριχ Γκέντς (1764-1832), ποὺ ἦταν σύμβουλος τοῦ Μέττερνιχ καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἔγραψε σὲ ἀναφορὰ ποὺ ὑπέβαλε τὴν 9η Σεπτεμβρίου 1825 στὴν Ἱερὰ Συμμαχία: «Ὁ,τι καὶ ὅπως καὶ ἂν φρονεῖ κανεὶς γιὰ τοὺς Ἕλληνες, δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ διαβάσει χωρὶς ἐνδιαφέρον, χωρὶς συμπάθεια μάλιστα, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, διότι οὔτε φίλοι οὔτε ἐχθροὶ μποροῦν νὰ ἀρνηθοῦν ὅτι ἡ ὑπεράσπιση τοῦ Μεσολογγίου, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔκβασή της, εἶναι ἀληθὲς “ἥρώων ἔργον”». Καὶ ἂν αὐτὰ γράφονταν στὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1825, τί νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὸ ἔπος τῶν μνηῶν ποὺ ἀκολούθησαν!

Ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους, τὸ Μεσολόγγι, ἐνῶ ἀπὸ στρατηγικὴ ἄποψη ἦταν ἓνα τίποτα, ἔφθασε νὰ ἀντιπροσωπεύει τὸ πᾶν. Ἦταν κοινὸ μυστικὸ ὅτι οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις σταδιακὰ προσχωροῦσαν στὴ λογικὴ τῆς παρέμβασης στὸ ἑλληνικὸ ζήτημα, μὲ τὴ μορφὴ πρότασης γιὰ παραχώρηση διοικητικῆς αὐτονομίας στοὺς Ἕλληνες. Ἐξυπακούεται ὅτι μιὰ τέτοια ἐξέλιξη δὲν ἦταν ἐπιθυμητὴ γιὰ τοὺς Τούρκους, ἰδιαίτερα μάλιστα ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ «εἶχαν τὸ πάνω χέρι». Θὰ βόλευε πάρα πολὺ τοὺς Τούρκους, ἂν, στὶς ὅποιες ἀναμενόμενες

μενες κρούσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων σχετικὰ μὲ τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα, εἶχαν νὰ ἀντιτείνουν ὅτι ἑλληνικὸ ζήτημα πλέον δὲν ὑπῆρχε, ὅτι ὅλα εἶχαν τακτοποιηθεῖ· ἄλλωστε, ὁ Ἰμπραὴμ εἶχε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ Κιουταχὴς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Στερεᾶς, καὶ δὲν ἔμεναν παρὰ κάποιοι μεμονωμένοι θύλακες ἀντίστασης, ποὺ ἔμοιαζαν καταδικασμένοι νὰ τεθοῦν ἐκτὸς μάχης, ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο. Ὅμως ὑπῆρχε ἓνα πρόβλημα: Ὁ σουλτάνος δὲν μποροῦσε νὰ ἀντιτείνει στοὺς Εὐρωπαίους ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἑλληνικὸ ζήτημα καὶ ὅλα εἶχαν τακτοποιηθεῖ, ὅσο ὑπῆρχε τὸ Μεσολόγγι, αὐτὸ τὸ σύμβολο ἀντίστασης καὶ ἀγῶνα, αὐτὴ ἡ ἀπτή ἀπόδειξη ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν μποροῦσαν νὰ ζήσουν πιά σκλαβωμένοι. Ἔτσι τὸ μικρὸ, ταπεινὸ Μεσολόγγι, ποὺ ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι τὸ 1825-26 δὲν εἶχε καμμία ἀπολύτως στρατηγικὴ σημασία, ἔγινε ὁ ὑπ' ἀριθμὸν

ένα στόχος τῶν τουρκικῶν ἐπιχειρήσεων – καὶ βεβαίως τὸ ἀπόλυτο σύμβολο τοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων.

Τελικά, τὸ Μεσολόγγι ἀντέξε τις λίγες ἐκείνες ἡμέρες ποῦ, ὅπως ἀποδείχθηκε, ἔκαναν τὴ διαφορά. Στις 23 Μαρτίου / 4 Ἀπριλίου 1826, δυόμισι ἐβδομάδες πρὶν τὴν ἠρωικὴ Ἔξοδο, ἡ Μεγάλῃ Βρετανία καὶ ἡ Ρωσία προχώρησαν στὴν ὑπογραφή τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ δύο δυνάμεις συμφώνησαν νὰ μεσολαβήσουν γιὰ τὸν τερατισμὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν, προτείνοντας τὴν ἴδρυσή μιᾶς φόρου ὑποτελοῦς στὸν σουλτάνο αὐτόνομης ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Σύ-

γέννησε. Αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συγκλό- νισε καὶ ἐνέπνευσε τότε τὴν Εὐρώπη καὶ ὅλον τὸν πολιτισμένο κόσμο. Ὁ Ἕλληνας ἔγινε τὸ σύμβολο τῆς ἀδούλωτης ψυχῆς. Ὁ μεγαλύτερος ρομαντικὸς ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνα, ὁ Γκαίτε, στὸ περίφημο ἔργο του *Φάουστ*, βάζει ὡς ἀντιπροσωπευτικὸ Ἕλληνα τὸν Εὐφορίωνα νὰ λέει ἀπὸ τὸ μέσον τῆς γῆς τοῦ Πέλοπα (*»mitten in Pelops Land«*)³ τὰ ἑξῆς, χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς λόγια: «Ἔχω τὴ βαθιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη νὰ ἀνεβαίνω ὅλο καὶ πιὸ ψηλά, νὰ κοιτάζω ὅλο καὶ πιὸ μακριά» (*»Immer höher muß ich steigen, immer weiter muß ich schau'n«*).⁴ Αὐτὸς

Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ ἔπος τῶν Ἑλεύθερων Πολιορκη- μένων, πρέπει νὰ καταλάβουμε τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ ποῦ τὸ γέννησε. Αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συγκλόνησε καὶ ἐνέπνευσε τότε τὴν Εὐρώπη καὶ ὅλον τὸν πολιτισμένο κόσμο.

ντομα ἡ Γαλλία, φοβούμενη μήπως μείνει «ἐκτὸς τοῦ νυμφῶνος», θὰ προσχωρήσει καὶ αὐτὴ στὴν ἴδια λογικὴ, διαμορφώνον- τας τὴ γνωστὴ μας τριάδα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Λίγους μῆνες ἀργότερα, στὸ πλαίσιο τῆς κοινῆς τους πρωτοβου- λίας γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ τερατισμοῦ τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας (ὅπως ὀριζόταν στὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου τῆς 6ης Ἰουλίου 1827, γνωστὴ καὶ ὡς Ἰουλιανὴ Συνθήκη), οἱ ναυτικὲς δυνάμεις τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων θὰ καταναυμαχίσουν τὸν τουρκοαιγυ- πτιακὸ στόλο στὸ Ναβαρίνο. Συχνὰ τὸ φέρνει ὁ Θεός, ὥστε οἱ πιὸ μεγάλες νί- κες νὰ κερδίζονται μέσα ἀπὸ τις μάχες ἐκείνες οἱ ὁποῖες, μὲ κάθε ἀνθρώπινη λογικὴ, φαντάζουν χαμένες καὶ μάταιες. Μιὰ τέτοια περίπτωσις ἀντιπροσωπεύει τὸ Μεσολόγγι.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ ἔπος τῶν Ἑλεύθερων Πολιορκημένων, πρέπει νὰ καταλάβουμε τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ ποῦ τὸ

ἦταν ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς Ἕλληνας στὰ μάτια τοῦ Γκαίτε, πράγμα ποῦ θὰ μᾶς γέμιζε ἀσφαλῶς μὲ ἐθνικὴ ἔπαρση καὶ ὑπερηφάνεια, ἀν δὲν μπαίναμε στὸν πειρασμὸ νὰ διερωτηθοῦμε ποῖος εἶναι ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς Ἕλληνας σήμερα. Εἶναι δυστύχημα νὰ βλέπουμε τὸ πρότυ- πο τοῦ Ἕλληνα ποῦ ἀντιπροσωπεύουν οἱ Ἑλεύθεροι Πολιορκημένοι τοῦ Μεσολο- γίου, τὸ πρότυπο αὐτὸ ποῦ συγκλόνησε καὶ ἐνέπνευσε τότε τὴν Εὐρώπη καὶ ὅλο τὸν πολιτισμένο κόσμο, νὰ ἀγνοεῖται ἢ καὶ νὰ περιφρονεῖται συχνὰ στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

3. Ἡ γῆ τοῦ Πέλοπα εἶναι βεβαίως ἡ Πελοπόννησος, καὶ ἡ ἔκφρασις «ἀπὸ τὸ μέσον τῆς γῆς τοῦ Πέ- λοπα» μᾶς παραπέμπει στὴν Ἀρκαδίαν, ποῦ γιὰ τὸν Γκαίτε ἔκρυβε πολλοὺς συμβολισμούς, ὡς ὁ προνομιακὸς χῶρος τῆς κατεξοχὴν συνάντησις του ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση.

4. Γκαίτε, *Φάουστ*, Β' Μέρος, 3η Πράξι, στ. 9821-9822.

ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΤΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Α. ΑΓΧΟΣ - ΜΕΡΙΜΝΑ - Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Καί οί τρεις αὐτὲς λέξεις προξενοῦν δυσφορία, δημιουργοῦν μιὰ εἰκόνα υπερέντασης. Θὰ ἀπελπιστοῦμε, θὰ ὑποκύψουμε, θὰ σκύψουμε τὸ κεφάλι; Ἡ θὰ ὑψώσουμε τὸ ἀνάστημά μας;

Ὁ στόχος αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου εἶναι γενικὰ νὰ μᾶς ξεκουράσει, νὰ μᾶς βγάλει, γιὰ λίγο ἢ πολὺ, ἀπὸ τὸ ἀρρωστημένο καθημερινὸ κλίμα, νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ βροῦμε διεξόδους στὰ ἐμπόδια ποὺ συναντᾶμε καὶ βραχυκυκλώνουμε, νὰ «ἀναπνεύσουμε», κατανοώντας ὅτι ἔχουμε ψυχικοὺς πνεύμονες. Δυστυχῶς δὲν ἔχει λύσεις στὰ οικονομικὰ ἀδιέξοδα τῆς χώρας ἢ τὰ προσωπικὰ μας, οὔτε μπορεῖ νὰ δώσει ἐξατομικευμένες λύσεις σὲ ὑποκειμενικὲς περιπτώσεις, οἱ ὁποῖες ἐνδεχομένως χρήζουν ἰδιαίτερου χειρισμοῦ.

Καθημερινὰ ἀκοῦμε γύρω μας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας, ἐρωτήματα καὶ ἀμφιβολίες σὰν αὐτές: Τί θ' ἀπογίνω; Νὰ τὸ κάνω; Νὰ μὴν τὸ κάνω; Θὰ μπορέσω; Δὲν θὰ μπορέσω; Τί μὲ περιμένει; Ποιὸ θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα; Θὰ πετύχω; Θὰ ἀποτύχω; Ἄν εἶναι λάθος; Ἄν ἀποδοκιμαστώ; Φοβᾶμαι, ἀνησυχῶ, δὲν εἶμαι σίγουρος, εἶμαι διστακτικὸς. Ἡ ἀποτυχία θὰ μοῦ κοστίσει, θὰ ἐκτεθῶ.

Ἄσφυκτιῶ, ὑποφέρω ψυχικὰ, ἔχω stress, ἔχω ἄγχος.

Ἄγχος! Ἡ λέξη ποὺ καὶ μόνο τὸ ἄκουσμά της προκαλεῖ –κατὰ κάποιο συνειρμικὸ τρόπο– ἀποκρουστικότητα. Εἶναι μιὰ παγκόσμια ἐπιδημία. Ἔνας ἐχθρὸς ἐντὸς τῶν τοιχῶν τῆς ψυχῆς. Ἔνας ἀόρατος δολοφόνος. Ἔνας ἀνεπιθύμητος ἐπισκέπτης, ποὺ προκαλεῖ τρόμο μὲ τὴν παρουσία του.

Ἐτυμολογικά, ἡ λέξη ἄγχος προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα «ἄγχω», ποὺ σημαίνει σφίγγω τὸν λαϊμό (ἄγχος, ἀγχόνη, ἀπαγχονισμός). Στὴν Ψυχιατρικὴ, ὀρίζεται ὡς τὸ δυσάρεστο συναίσθημα ποὺ συνοδεύει τὴν ἀντίληψη μιᾶς ἐπικίνδυνης κατάστασης – μιᾶς ἀπειλῆς. Εἶναι ἕνα ὑποκειμενικὸ συναίσθημα ἀνησυχίας, ἀόριστου φόβου ἢ κακῆς προαίσθησης, καὶ συνοδεύεται ἀπὸ πλῆθος σωματικῶν συμπτωμάτων.

Τὸ ἄγχος εἶναι χρήσιμο, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ μᾶς προειδοποιεῖ γιὰ ἐπικείμενο κίνδυνο καὶ μᾶς κρατᾶει σὲ ἐγρήγορη στὴ δύσκολη κατάσταση, γιὰ νὰ τὴν ἀντιμετωπίζουμε μὲ ἐτοιμότητα καὶ ταχύτητα. Σὲ πολλὲς ὁμως περιπτώσεις ἐμφανίζεται δυσανάλογα αὐξημένο, σὲ σχέση μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ δυσκολία τῆς κατάστασης, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ παθολογικὸ ἄγχος, ὅπου τὸ ἄτομο ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμο σὰν ἄκρως ἐπικίνδυνο καὶ τὸν ἑαυτὸ του σὰν ἄκρως εὐάλωτο. Ἀντιλαμβάνεται κίνδυνο ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχει, ἢ μεγαλο-

ποiei τὸν ἥδη ὑπάρχοντα.

Συνήθως τὸ ἄγχος ἐμφανίζεται μὲ ψυχιατρικὰ συμπτώματα, ὅπως ἀνσυχία καὶ ἀνυπομονησία, αἰσθημα ἀόριστου φόβου καὶ ἀγωνίας, νευρικότητα, διάσπαση προσοχῆς, δυσκολία στὴ συγκέντρωση, διαταραχῆς μνήμης, αἰσθημα

τοῦ ἄγχους παίξει ὁ τρόπος ζωῆς μας, ἰδίως στὴν ἐποχὴ μας καὶ στὴν πατρίδα μας, ποὺ μαστιζεται ἀπὸ τὴν πρωτοφανῆ κρίση, ἡ ὁποία, ἂν δὲν μᾶς κτύπησε τὴν πόρτα, σίγουρα πάντως θὰ μᾶς ἐπηρεάσει.

Μὲ ἀγωνία, φόβο καὶ ἐνδιαφέρον

Ἄγχος! Ἡ λέξη ποὺ καὶ μόνο τὸ ἄκουσμά της προκαλεῖ –κατὰ κάποιο συνειρμικὸ τρόπο– ἀποκρουστικότητα. Εἶναι μιὰ παγκόσμια ἐπιδημία. Ἐνας ἐχθρὸς ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς ψυχῆς. Ἐνας ἀόρατος δολοφόνος. Ἐνας ἀνεπιθύμητος ἐπισκέπτης, ποὺ προκαλεῖ τρόμο μὲ τὴν παρουσία του.

μειωμένης ἀντιληπτικῆς ἰκανότητας, διαταραχῆς ὕπνου. Ἄλλοτε παρουσιάζεται μὲ σωματικὰ συμπτώματα, ὅπως δύσπνοια, αἰσθημα πνιγμοῦ ἢ κόμβου στὸν λαϊμό, πόνο στὸ στῆθος, αἰσθημα παλμῶν, λιποθυμικὴ τάση, ζάλη, ἴλιγγο, ναυτία, κεφαλαλγίες τάσεως, τρόμο, ἐφιδρώσεις, κινητικὴ ἀνσυχία, ἀδυναμία, ἀνορεξία, κόπωση, κοιλιακὰ ἄλγη, μυϊκὴ τάση, παραισθήσεις καὶ ἄλλα. Στὶς περιπτώσεις αὐτές, συνήθως οἱ ἀσθενεῖς διερευνῶνται γιὰ ὀργανικότητα τῶν συμπτωμάτων τους, καὶ πολλὲς φορὲς διαλάθει ἡ πραγματικὴ διάγνωση τοῦ ἄγχους.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὑπάρχουν νοσήματα ποὺ συνοδεύονται ἢ ἐπιδεινῶνται ἀπὸ τὸ ἄγχος (στεφανιαία νόσος, ὑπερθυρεοειδισμός, ἴλιγγοι, ἐπιληπτικὲς κρίσεις, πνευμονοπάθειες, καρδιακὲς ἀρρυθμίες, πεπτικὸ ἔλκος, εὐερέθιστο ἔντερο, νευρολογικὲς παθήσεις).

Τὸ ἄγχος μπορεῖ νὰ πυροδοτεῖται ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα μας, ἀπὸ τὸ ἐργασιακὸ περιβάλλον, ἀπὸ τὶς οἰκογενειακὲς σχέσεις, ἀπὸ τὰ οικονομικὰ προβλήματα, ἢ ἀπὸ τὴν καθημερινότητα, ἀπὸ τοὺς στόχους ποὺ βάζουμε στὸ καθημερινὸ κυνήγι τῆς ἐπιτυχίας, αὐτὸ ποὺ λέμε μέριμνα. Σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐκδήλωση

παρακολουθοῦμε στὴν ἐποχὴ μας τὴ δραματικὴ ἐξέλιξη συγκλονιστικῶν γεγονότων: οικονομικὴ κρίση, ἀναστατώσεις, καταλήψεις, μεταναστευτικὰ κινήματα, ἐγκλήματα, ληστείες, αὐτοκτονίες, τρομοκρατικὲς ἐνέργειες, βομβαρδισμοί, σεισμοί, ἀτυχήματα, ἀπειλὲς πολέμων, κυριαρχία τοῦ συμφέροντος, ἐπικράτηση τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀδικίας, κατάρρηση ἠθικῶν φραγμῶν.

Ποῦ πᾶμε; Πῶς πορευόμαστε; Τί θὰ γίνει αὔριο; Ποιὸ θὰ εἶναι τὸ μέλλον; Πόσο θὰ εἶναι; Ὅδηγοῦμαστε στὴν καταστροφή; Τέτοια καὶ ἄλλα παρόμοια ἐρωτήματα μᾶς βασανίζουν, καθὼς βλέπουμε μιὰ σταθερὴ πορεία πρὸς τὸ χειρότερο, μὲ ὅλα νὰ φαίνονται σκοτεινὰ καὶ ἀπογοητευτικά. Μᾶς ἀποσυντονίζουν οἱ εἰδήσεις, μᾶς διαλύουν τὴν προσωπικὴ ἡρεμία καὶ γαλήνη, μᾶς ἀπογοητεύουν, μᾶς γεμίζουν ἐκνευρισμό, μᾶς κόβουν τὰ πόδια, τὴ διάθεση γιὰ προσευχὴ, γιὰ ζωή... Ἡ διάθεση ὅλων γίνεταί μέρᾳ μὲ τὴ μέρᾳ ἀρρωστημένη. Παντοῦ γκρίνια, εὐκολοὶ διαπληκτισμοὶ καί, ὅταν τυχὸν κάνουμε αὐτοκριτικὴ, εὐκολὰ τὰ ἀποδίδουμε ὅλα στὴν κρίση.

Οἱ πιὸ πολλοὶ τὰ ἔχουν χαμένα. Σέρνονται καὶ δὲν προχωροῦν. Παρατηρῆστε

τόν κόσμο στὸν δρόμο: Μελαγχολικοί, χλωμοί, συντετριμμένοι, ἀπαθείς ἄνθρωποι οἱ περισσότεροι. Τὸ χαμόγελο παγωμένο. Οἱ πῖθ πολλοὶ εἶναι συνηθισμένοι στὴν κλειστὴ ζωὴ τοῦ δωματίου. Ἄλλοι γεμίζουν τὶς καφετέριες σκεπτικοί, ἀπομονωμένοι ἢ γκρινιάζοντας γιὰ τὴν κατάσταση καὶ τοὺς φταιχτες. Μουδιασμένοι καὶ ζαρωμένοι, σχεδὸν ὅλοι, περιμένουν τὴν τελικὴ ἔκβαση ὅλης αὐτῆς τῆς κατάστασης, σὲ σημεῖο ποὺ νὰ μιλάμε πλέον γιὰ *κατάθλιψη* τῆς μέριμνας στὴν ἐποχὴ μας, καὶ ὄχι ἀπλᾶ γιὰ ἄγχος. Μᾶλλον μιὰ ἥττοπάθεια ἐπικρατεῖ παντοῦ. Πονᾷ ἢ ψυχὴ τοῦ καθενός μας.

Ἐπιπλέον, «*ἐγενήθημεν ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν*», ὅπως γράφει ὁ ψαλμοδός. Οἱ ξένοι λαοὶ ἀσχολοῦνται περιφρονητικὰ καὶ εἰρωνικὰ μαζί μας. Μάλιστα κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἐνίοτε προτείνουν τρόπους ἐξόδου ἀπὸ τὴν

Τὸ ἄγχος μπορεῖ νὰ πυροδοτεῖται ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα μας, ἀπὸ τὸ ἐργασιακὸ περιβάλλον, ἀπὸ τὶς οἰκογενειακὰς σχέσεις, ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, ἢ ἀπὸ τὴν καθημερινότητα, ἀπὸ τοὺς στόχους ποὺ βάζουμε στὸ καθημερινὸ κυνήγι τῆς ἐπιτυχίας, αὐτὸ ποὺ λέμε μέριμνα.

κρίση, προσβάλλοντας τὴν ἐθνικὴ μας ἀξιοπρέπεια. Πολλοὶ Ἕλληνες, ἐνῶ διαπρέπουν στὸ ἐξωτερικὸ, διστάζουν νὰ ἀποκαλύψουν τὴν ταυτότητά τους, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν χλευασμὸ.

Τὸ πᾶξ τῆς ἐποχῆς μας συμπληρώ-

Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο λάθος. Δὲν φταῖνε ὅλοι τους. Φταῖμε ὅλοι μας. Μποροῦμε νὰ τὸ παραδεχθοῦμε; Τὸ πρῶτο βῆμα εἶναι νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι φταίσαμε ἀπέναντι στὸν Θεό. Παραβήκαμε τὸ θέλημα Του, τὸν ἅγιο Νόμο Του.

νετα δυστυχῶς μὲ τὸ φαινόμενο τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων. Ἀπὸ τὴ μιά, ἄστεγοι ποὺ διανυκτερεύουν στὰ παγκάκια, ἀνασφάλιστοι ποὺ πάσχουν ἀπὸ χρόνια καὶ μὴ νοσήματα ἀνίμποροι νὰ λάβουν τὶς θεραπείες τους, περιμένοντας ἐνίοτε τὸ τέλος τους, ἢ ἀκόμα καὶ πεινασμένοι ποὺ ψάχνουν τοὺς κάδους τῶν ἀπορριμμάτων, γιὰ νὰ βροῦν νὰ φᾶνε κᾶτι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀκοῦμε γιὰ λογαριαμοὺς ἑκατομμυρίων καὶ δισεκατομμυρίων, γιὰ σπατάλες σὲ κέντρα διασκεδάσεως (στὶς πῖστες τραγουδιστῶν) καὶ σπατάλες-θυσία στὸν βωμὸ τῆς κατανάλωσης. Καὶ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν στὴν Ἑλλάδα σήμερα, ποὺ ζητιανεύει, γιὰ νὰ καλύψει τὰ χρῆν.

Τί μᾶς ὀδήγησε ἐδῶ; Πῶς φθάσαμε σ' αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο; Ποιὸς φταῖει γι' αὐτὴ τὴν ἐξαθλίωση; Οἱ γνῶμες δίστανται: ἄλλοι λένε οἱ πολιτικοί, ἄλλοι οἱ τραπεζίτες, ἄλλοι οἱ κερδοσκόποι, ἄλλοι οἱ ἐπιχειρηματίες, ἄλλοι λένε ὅλοι τους.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο λάθος. Δὲν φταῖνε ὅλοι τους. Φταῖμε ὅλοι μας. Μποροῦμε νὰ τὸ παραδεχθοῦμε; Τὸ πρῶτο βῆμα εἶναι νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι φταίσαμε ἀπέναντι στὸν Θεό. Παραβήκαμε τὸ θέλημα Του, τὸν ἅγιο Νόμο Του. Πορευθήκαμε σύμφωνα μὲ τὸ θέλημά μας. Φταῖμε κι ἐμεῖς οἱ Χριστιανοί, ποὺ μάθαμε νὰ ζοῦμε μὲ ἀνέσεις, νὰ ξοδεύουμε περισ-

Σήμερα, πού μάθαμε να καταναλώνουμε περισσότερα απ' όσα παράγουμε, πού παραδοθήκαμε στην ευμάρεια, στον εύκολο πλουτισμό, στην καλοπέραση, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν σηματοδοτοῦν μόνο τὴν οἰκονομικὴ κρίση, ἀλλὰ κυρίως τὴν πνευματικὴ κρίση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

σότερα απ' όσα έχουμε, να ακούμε τις σειρήνες του κόσμου, πού μᾶς φωνάζουν να χαρούμε τη ζωή μας. Κι ἔμεις, ἀντὶ ν' ἀντιληφθοῦμε τὴν πονηριὰ πού κρύβεται πίσω ἀπὸ τὰ ἀπατηλὰ συνθήματα, δεχόμαστε τὸν εύκολο τρόπο ζωῆς καὶ σκεφτόμαστε σχετικά: Ὅλοι πᾶνε διακοπές, ἔμεις νὰ μὴν πᾶμε; Ὅλοι χαίρονται τὴ ζωή τους, ἔμεις νὰ μὴν τὴ χαρούμε; Καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος σκέψης ἐπηρεάζει ἰδίως τὰ νέα ζευγάρια, πού θέλουν νὰ ἔχουν τὰ πάντα, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού θὰ δημιουργήσουν οἰκογένεια. Νὰ μὴν τοὺς λείπει τίποτε (ὅπως τὸ πατρικό τους σπίτι)!

Σήμερα, πού μάθαμε να καταναλώνουμε περισσότερα απ' όσα παράγουμε, πού παραδοθήκαμε στην ευμάρεια, στον εύκολο πλουτισμό, στην καλοπέραση, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν σηματοδοτοῦν μόνο τὴν οἰκονομικὴ κρίση, ἀλλὰ κυρίως τὴν πνευματικὴ κρίση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος –δίχως νόημα στὴ ζωή του– ἐγκλωβίστηκε στὸ ἐγκρατούμενο ἔνστικτο καὶ ζεῖ ἕνα παρὸν χωρὶς μέλλον, χωρὶς ὄραμα. Ἐπόμενο εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ ἀπουσία νοήματος τῆς ζωῆς νὰ ὀδηγεῖ σὲ κατανάλωση –ἀναζήτηση ἐγωιστικῆς ἀπόλαυσης–, ἕνα κυνήγι εὐτυχίας.

Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας φοβάται πόσο περαιτέρω θὰ μειωθεῖ τὸ εἰσόδημά του, μήπως χάσει κάποια δικαιώματα, ἀλλὰ δὲν ἀνησυχεῖ τὸ ἴδιο γιὰ τὸ ἔλλειμμα παιδείας πού ἀφορᾷ τὰ παιδιά του, οὔτε γιὰ τὴ διαφαινόμενη κατάρρευση τῶν ἀξιών στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἡ κοινωνία. Κάπου, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, κόβοντας τὴν ἐπαφὴ μὲ τις ρίζες του, ὑποκύπτει στοὺς πειρασμοὺς τοῦ Κυρίου, προσπαθώντας νὰ κάνει τις πέτρες ψωμιὰ καὶ νὰ κατακτήσει δόξα, ἔξουσία καὶ μεγαλεῖα.

Κι ἂς μὴν προλάβουμε νὰ ποῦμε ὅτι δὲν ἀφοροῦν αὐτὰ ἡμᾶς, ἔμεις δὲν ζή-

σαμε έτσι. Ἄν ανοίξουμε τίς ντουλάπες μας καί δοῦμε τὰ ροῦχα ποῦ κρέμονται καί διαπιστώσουμε ὅτι μπορούσαμε νὰ ζήσουμε καί μὲ τὰ μισά, θὰ καταλάβουμε ὅτι ἔχουμε τὴν ἴδια νοοτροπία μὲ αὐτὴ ποῦ ἀποτελέσασε τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ. Καί βέβαια, ἂν ὄντως μπορούσαμε νὰ ζήσουμε μὲ τὰ μισά, τότε παραβήκαμε καί τὸν λόγο τοῦ Κυρίου, ποῦ εἶπε: «*Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι*» (Λουκ. γ'11). Πῶς λοιπὸν μπορούμε νὰ λέμε πῶς ζήσαμε σύμφωνα μὲ τὸν νόμο τοῦ Θεοῦ;

Ἀποστατήσαμε ἀπὸ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ καί τὴν προστασία Του, διότι πιστέψαμε στὶς ἀνέσεις μας, στὶς διασκεδάσεις μας, στὰ λεφτά μας, ποῦ μάλιστα ἔχουμε ἀνακαλύψει τρόπους νὰ τὰ ἀποκτοῦμε χωρὶς κόπο, χωρὶς ἐργασία. Βγάλαμε, μὲ τὸν τρόπο μας, τὸν Θεὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ μας. Δὲν ἔχουμε τὴ δύναμη οὔτε θέλουμε νὰ ξέρουμε τί παραγγέλλει Ἐκεῖνος γιὰ τὴ ζωὴ μας. Πῶς λοιπὸν νὰ μᾶς εὐλογεῖ, ἀφοῦ δὲν Τὸν θέλουμε;

Κάνοντας τὴν αὐτοκριτικὴ μας, διαπιστώνουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὸ τί θέσαμε ὡς σκοπὸ τῆς ζωῆς μας. Ὁ μεγάλος σκοπὸς μας πρέπει νὰ ἀντιστοιχεῖ στὸν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὅμως ὡς σκοπὸς ἔχει τεθεῖ κάτι ποῦ εἶναι ἀνάξιο λόγου, εἴτε πετύχουμε εἴτε ὄχι, θὰ μᾶς ἀφήσει χρεοκοπημένους καί ψυχικὰ μειονεκτικούς.

Ἀσφαλῶς καί οἱ δευτερεύοντες στόχοι ἔχουν τὴ θέση τους, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνδέονται μὲ τὸν μεγάλο σκοπὸ τῆς ζωῆς, ποῦ μόνο αὐτὸς μπορεῖ νὰ τοὺς δώσει ἀξία. Διαφορετικὰ γίνονται ἐπικίνδυνοι γιὰ τὴν ψυχικὴ ὑγεία, διότι, ὅταν δὲν ἐπιτευχθοῦν, ἀφήνουν αἴσθημα κενοῦ καί δημιουργοῦν διαταραχὴ στὸν συντονισμὸ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν τῆς προσωπικότητας, ὅπως ἀναφέρει ὁ μεγάλος ψυχίατρος Ἀσπιώτης.

Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὴν ἐποχὴ μας –ἐποχὴ τῆς ἀρνήσεως καί τοῦ μαρasmus

τῆς πνευματικῆς ζωῆς– οἱ ψυχικὲς νόσοι, ἢ ψυχικὴ κόπωση καί ὑπερένταση ἐμφανίζουν ἐξαρση.

Ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῶν πολλῶν παροχῶν καί ἀναγκῶν, ὅπως μᾶς τίς παρουσιάζουν ἢ τηλεόραση καί οἱ διαφημίσεις. Μάθαμε στὶς εὐκόλες ἡδονὲς καί στὶς ἡδονικὲς εὐκολίες, στὰ εὐκόλα κέρδη. Θέλουμε πολλὰ μὲ λίγο κόπο. Ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος ἔχει πολλὰ θελήματα, ἀλλὰ δὲν ἔχει θέληση, θέλει πολλὰ, ἀλλὰ μπορεῖ λίγα, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ ἔχει θέληση θέλει λίγα καί μπορεῖ πολλὰ.

Ἐπικρατεῖ ὁ νόμος τοῦ συμφέροντος. Ἐμεῖς νὰ περνᾶμε καλά. Ἀφοσιωθήκαμε στὸ παρὸν καί στὴν ὕλη. Εἴμαστε φυλακισμένοι στὸ τώρα καί στὸ πολὺ. Ἀλλὰ ποιὸς σίγουρα θὰ εἶναι εὐχαριστημένος αὐριο μὲ αὐτὸ ποῦ ἀγόρασε σήμερα; Αὐριο αὐτὸ (π.χ. κομπιούτερ, κι-

*Κάνοντας τὴν αὐτοκριτικὴ
μας, διαπιστώνουμε ὅτι
ὅλα αὐτὰ ἔχουν νὰ κάνουν
μὲ τὸ τί θέσαμε ὡς σκοπὸ
τῆς ζωῆς μας. Ὁ μεγάλος
σκοπὸς μας πρέπει νὰ
ἀντιστοιχεῖ στὸν προο-
ρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου.*

νητό, αὐτοκίνητο, ροῦχο κλπ.) θὰ εἶναι ξεπερασμένο, καί θὰ χρειάζεται κάτι πὺ καινούργιο, γιὰ νὰ χορτάσει τὸν εὐδαιμονισμό του.

Στηριχθήκαμε στὴν εὐμάρεια, τὸν πλοῦτο, τὸν καταναλωτισμὸ. Καί ἔτσι ἀνοιχτήκαμε σὲ δαπάνες ποῦ δὲν εἴχαμε πραγματικὴ ἀνάγκη, κυνηγώντας τὴν ἀπόλαυση, τὴν πρόσκαιρη εὐχαρίστηση. Ἐπενδύσαμε τὴν ὑλικὴ μας ὑπόσταση. Ἀλοίμονο, ὅμως. Ἔτσι ἔγινε ὁ νοῦς μας παχὺς καί νωθρός.

Και τώρα; Τώρα πού, ἐνῶ ἐμεῖς χτίσαμε τὴ ζωὴ μας πάνω στὰ θεμέλια ποὺ λέγονται χρῆμα καὶ ὕλη, ὅλα αὐτὰ σείονται καὶ γκρεμίζονται με αὐτὴ τὴν πρωτοφανῆ κρίση, δυστυχῶς καταρρέουμε μαζί καὶ ἐμεῖς. (Πῶς θὰ ζήσουμε τώρα χωρὶς χρῆμα, χωρὶς ἀνέσεις, χωρὶς ὑλικά ἀγαθά;)

Ξεχνᾶμε ὅμως ὅτι ἡ ψυχὴ διψᾷ γιὰ τὸ αἰώνιο, γιὰ τὸ τέλειο, καὶ ὄχι γιὰ τὸ σπμερινό. Κι ὅμως, ἀξίες αἰώνιες κλονίσθηκαν. Μιλᾶμε γιὰ ἀγάπη (λογικὴ – πρέπει, φυσικὴ - παιδί, πνευματικὴ - ἐχθρός), κι ὅμως τὰ διαζύγια δίνουν καὶ παίρνουν, ἀκόμη καὶ σὲ πνευματικὲς οἰκογένειες, γιὰτὶ δὲν ἀνεχόμεστε, δὲν ὑπομένουμε, δὲν συγχωροῦμε, δὲν συμπονοῦμε. Ἄντὶ νὰ σκεπτόμαστε με τὴν καρδιά, αἰσθανό-

σο μεγάλο καὶ βαρὺ ἀμάξι. Καὶ ὁ ἀμαξᾶς τοῦ ἀπάντησε: Δὲν εἶναι θέμα ἀλόγου, εἶναι καθαρὰ θέμα τροχῶν. Ἔχουμε ἕνα ὑπέροχο ζευγάρι ρόδες, τόσο καλὰ λαδωμένες, ὥστε ἀρκεῖ τὸ ἄλογο λίγο νὰ κινηθεῖ, καὶ οἱ γερεὲς ρόδες ἀρχίζουν νὰ τρέχουν με ταχύτητα. Τότε τὸ καμμένο τὸ ἄλογο πρέπει νὰ τρέξει, γιὰ νὰ γλιτώσει».

Δυστυχῶς, ἔτσι ζοῦμε τὸν περισσότερο καιρὸ. Δὲν εἴμαστε τὸ ἄλογο ποὺ σέρνει. Εἴμαστε τὸ ἄλογο ποὺ τρέχει, γιὰ νὰ γλιτώσει ἀπὸ τὸ τὸ ἀμάξι, γιὰτὶ ἀπειλεῖται ἡ ζωὴ του. Πολυδιασπαστήκαμε στὴ ζωὴ μας καὶ κυνηγᾶμε συνεχῶς καὶ παντοῦ τὴν ἐπιτυχία (στὴν ἐργασία, στὴ γνώση, στὰ σχολεῖα-φροντιστήρια-ξένες γλῶσσες τῶν παιδιῶν, στὸ κέρδος, στὸν χρόνο, νὰ ρίξουμε καμιά φορὰ τὸν ἄλλο,

*Και τώρα; Τώρα πού, ἐνῶ ἐμεῖς χτίσαμε τὴ ζωὴ μας πάνω
στὰ θεμέλια ποὺ λέγονται χρῆμα καὶ ὕλη, ὅλα αὐτὰ σείο-
νται καὶ γκρεμίζονται με αὐτὴ τὴν πρωτοφανῆ κρίση, δυ-
στυχῶς καταρρέουμε μαζί καὶ ἐμεῖς.*

μαστε με τὸ μυαλό. Τὸ μυαλό μας νοσεῖ, καὶ νομίζουμε ὅτι ὁ Παράδεισος εἶναι ἐδῶ καί, ὅταν ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲν εἶναι, παρεξηγοῦμαστε καὶ ἀπογοητευόμαστε. Δὲν μπορούμε νὰ δεχθοῦμε τὴν κοσμικὴ ἀποτυχία καὶ ματαιώση. Αὐτὸ συμβαίνει λόγῳ τῆς ἔντονης ἐπιθυμίας μας γιὰ προβολή, ἐπίδειξη καὶ ἐπιτυχία.

Καὶ τρέχουμε συνέχεια καὶ βάζουμε καὶ τὰ παιδιά μας σὲ ἕνα σκληρὸ ἀνταγωνισμό, με στόχο τὴν ἐπιτυχία. Μοιάζουμε με τὴν ἱστορία ποὺ γράφει ὁ Ντίκενς στὸ βιβλίο του *Pickwick Papers*: «Ὁ Πίγκουικ μιὰ μέρα νοίκιασε ἕνα μόνιππο, γιὰ νὰ πάει στὴ λέσχη. Καθὼς τὸ μόνιππο προχωροῦσε, ἐκεῖνος ρωτοῦσε τὸν ἀμαξᾶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἕνα τόσο ἀδυνατισμένο καὶ ἄθλιο ἄλογο νὰ μπορεῖ νὰ σέρνει ἕνα τό-

γιὰ νὰ φανοῦμε ἢ νὰ ἐπικρατήσουμε ἐμεῖς). Μᾶς διακατέχει μιὰ τελειομανία σὲ ὅλα. Θέλουμε, καὶ πολλές φορὲς ἀπαυτοῦμε, ὅλα νὰ γίνονται τέλεια ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἢ καὶ ἀπὸ τὸν Θεό. Χωρὶς ὅμως προσωπικὴ μας στέρηση.

B. ANTIMETΩΠΙΣΗ

Ἦμως θὰ ἦταν καλύτερα, ἂν εἶχαμε συμβιβαστεῖ με τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία. Στὴ ματαιότητα αὐτοῦ τοῦ κόσμου δὲν μπορεῖ νὰ περμῆνουμε τὴν τελειότητα. Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μιὰ ἀλυσίδα ἐπιτυχιῶν. Πρέπει νὰ μάθουμε νὰ χειριζόμεστε τὶς ἀποτυχίες καὶ νὰ διδασκόμαστε ἀπὸ αὐτές. Αὐτὸ θὰ ἐπιφέρει μεγαλύτερη ὠφέλεια, γιὰτὶ θὰ

μετατρέψει την άποτυχία σε πείρα. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι κανείς δεν είναι τέλειος, κανείς χωρίς ελαττώματα αλλά και κανείς χωρίς χαρίσματα.

Συμφιλίωση με τὸ παρόν

Χρειάζεται λοιπόν να δεχθούμε τὸν χαρακτήρα, τὴ σωματικὴ μας κατάσταση, τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, τὴς ικανότητες ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός. Νὰ δεχθούμε τὸ σχέδιό Του γιὰ τὴ ζωὴ μας, τὸ ἐπάγγελμά μας, τὴν ἐργασία μας, τὴν οἰκογένειά μας. Νὰ συμφιλιωθούμε με τὴς παρούσες οικονομικὲς συνθῆκες, χωρὶς νὰ λειτουργοῦμε ἐκδικητικὰ πρὸς τὸ κράτος ἢ τὸν συνάνθρωπό μας. Νὰ συμφιλιωθούμε ἀκόμα καὶ με τὴν ἰδέα τῆς φτώχειας. Νὰ μὴν φοβηθοῦμε, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀγκαλιάσουμε. Ἡ φτώχεια μπορεῖ νὰ μᾶς ἀγιάσει, ἂν τὴ δεχθοῦμε ὅπως ὁ φτωχὸς Λάζαρος.

Ἐὰν ποῦμε «ναί» στὴ ζωὴ, ἀποδεχόμενοι ὅλα τὰ παραπάνω, ἐκεῖ βρίσκεται ἡ λύση, καὶ σ' αὐτὸ τό «ναί» ἔγκειται ἡ

συμφιλίωση με τὴν ἰδέα τῆς παρούσας κατάστασης. Ὅσοι αἰσθάνονται μειονεκτικὰ ζοῦν μέσα σὲ ἓνα συνεχὲς παράπονο, ἐνῶ ἡ συνεχὴς συμφιλίωση με τὴν ἰδέα τῆς παρούσας κατάστασης προσανατολίζει πρὸς ὑγιῆ κατεύθυνση.

Ὀλιγάρκεια

Αὐτὸ μᾶς βοηθᾷ νὰ γίνουμε ὀλιγαρκεῖς καὶ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν ἀσφυκτικὴ πίεση τῆς μέριμνας. Ἄς κάνουμε τὴ ζωὴ μας ἀπλούστερη, με λιγώτερες «ἀνάγκες», ἀδιαφορώντας γιὰ τὴς ἐπιταγὲς τῆς μόδας, τῆς μάρκας, τῆς διαφήμισης, τοῦ ρεύματος τῆς ἐποχῆς. Ὅλα αὐτὰ μᾶς κοιμίζουν πνευματικὰ καὶ πνίγουν ὅ,τι ὑγιῆς πνευματικὸ στοιχεῖο ὑπάρχει μέσα μας. Περὶ αὐτοῦ μᾶς βεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, στὴν παραβολὴ τοῦ Καλοῦ Σπορέως: «ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρεῖς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτος συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνε-

ται» (Ματθ. ιγ' 22).

Μὴν περιμένουμε ἄλλο. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα πρέπει ν' ἀρχίσουμε μιὰ πνευματικὴ ἀντίσταση, μὲ ἐκούσια ἀποχὴ ἀπὸ σωματικὲς φροντίδες καὶ ἀνέσεις, ἀκόμα κι ὅταν ἔχουμε τίς δυνατότητες ν' ἀπολαμβάνουμε αὐτές (εἴτε ἀφοροῦν τὸ φαγητό, εἴτε τὴν ἐξωτερικὴ μας ἐμφάνιση, εἴτε τὴν καλοζωία μας). «*Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος*».

Ἔχει ἰδιαίτερο νόημα νὰ συνθησίουμε σ' αὐτὸ τὸν τρόπο ζωῆς ἀπὸ τώρα, πρὶν ἐνδεχομένως μᾶς τὸν ἐπιβάλλει ἡ κρίση. Διότι δὲν θὰ μᾶς κοστίζει ψυχολογικὰ τόσο, ὅταν αὐτὸς βασίζεται στὴν ἐλευθερὴ καὶ ἐκούσια ἐπιλογὴ μας. Ἀρκοῦμαστε σὲ αὐτὰ ποὺ μᾶς χαρίζει ὁ Θεὸς ἢ σὲ αὐτὰ ποὺ μποροῦμε νὰ κατακτήσουμε μὲ τίς δυνάμεις ποὺ μᾶς χαρίζει, πάλι ὁ Θεός. Ἔτσι αἰσθανόμαστε πληρότητα, κι ἂς μᾶς λείπουν πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ τάχα ἀπαραίτητα γιὰ τὴν εὐτυχία μας, ποὺ ἐπιτάσσει ἡ ἐποχὴ μας.

«*Οὐ γὰρ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ... ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκομεν καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς εἰς ἀλλήλους*» (Ρωμ. ιδ' 17-19). «*Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ... ἐπιθυμίαν κακὴν καὶ τὴν πλεονεξίαν*» (Κολασ. γ' 5-7). Καὶ ὁ Μέγας Ἀντώνιος συμπληρώνει: «Ὅσο μετριώτερα ζεῖ κανεῖς, τόσο εὐτυχέστερος εἶναι, γιατί δὲν φροντίζει γιὰ πολλά, γιὰ δούλους, γεωργούς καὶ νὰ ἀποκτήσει ζῶα» (σπίτι, αὐτοκίνητο κλπ.), «διότι, ὅταν προσπλυνόμαστε σὲ αὐτὰ καὶ περιπέσουμε ἀργότερα στὶς δυσχέρειες ποὺ ἐπακολουθοῦν, κατηγοροῦμε τὸν Θεό» (ὡς αἴτιον).

Ἄσκηση

Ἀλλά, γιὰ νὰ εἶναι κανεῖς ὀλιγαρκής, χρειάζεται ἀσκηση. Ἡ ἀσκηση δὲν εἶναι στέρηση τῆς ἀπόλαυσης, ἀλλὰ ἐμπλουτισμὸς τῆς ζωῆς μὲ νόημα. Εἶναι ἡ προσπό-

νησι τοῦ ἀθλητῆ, ποὺ ὀδηγεῖ στὸν ἀγῶνα καὶ στὴ νίκη τοῦ ἐγώ του. Ἡ ἀσκηση αὐτὴ δὲν εἶναι πίεση, ἀλλὰ ὁδὸς ἐλευθερίας, ἐνάντια στὴ δουλεία τοῦ περιττοῦ.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αὐτὴ τὴν ἀσκηση τὴν ξεχάσαμε. Ἀφήσαμε μιὰ χαλαρότητα νὰ μᾶς μουδιάσει πνευματικά, καὶ θεωρήσαμε τὴν ἀσκηση σὰν ἄκρο καὶ ὄχι σὰν τὸ αὐθεντικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἥθος. Λησμονήσαμε τοὺς πρώτους Χριστιανούς, ποὺ ὅλοι εἶχαν τὰ πάντα κοινὰ καὶ μετεῖχαν ὁ ἕνας στὸ πρόβλημα τοῦ ἄλλου. Τὰ ἀγχη

Ἡ ἀσκηση δὲν εἶναι στέρηση τῆς ἀπόλαυσης, ἀλλὰ ἐμπλουτισμὸς τῆς ζωῆς μὲ νόημα. Εἶναι ἡ προσπόνησι τοῦ ἀθλητῆ, ποὺ ὀδηγεῖ στὸν ἀγῶνα καὶ στὴ νίκη τοῦ ἐγώ του. Ἡ ἀσκηση αὐτὴ δὲν εἶναι πίεση, ἀλλὰ ὁδὸς ἐλευθερίας, ἐνάντια στὴ δουλεία τοῦ περιττοῦ.

μας γιὰ ἐκείνους θὰ ἦταν ἀδιανόητα.

Ἐξίσου ἀδιανόητα θὰ φαίνονταν τὰ ἀγχη μας καὶ στοὺς Ἀφρικανούς. Διαβάζουμε σχετικὰ ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Μοναχοῦ Δαμασκηνοῦ Γρηγοριάτη στὸ *Περιοδικὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς (Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός)*, τὸ καλοκαίρι τοῦ 2012, μὲ θέμα «Υπάρχει ἀγχος καὶ ἀπελπισία στοὺς Ἀφρικανούς;» (Μπουρούντι): «Τὰ Ἀφρικανάκια πηγαίνουν σχολεῖο χωρὶς πρωινό, περπατοῦν ἐνίοτε μέχρι καὶ 10 χιλιόμετρα τὸ πρῶν καὶ ἄλλα τόσα τὸ μεσημέρι. Ἐγινε καθεστῶς στὴ ζωὴ τους ἡ πεζοπορία καὶ ἡ

ταλαιπωρία. Για τὰ μαθήματά τους ἔχουν ζήλο καὶ εἶναι χαρούμενα... Οἱ νέοι στὸ Μπουρούντι τρέχουν στὶς 5 τὸ πρωί, ξυπόλοτοι καὶ μὲ κουρελιασμένα ρούχα, γιὰ νὰ βροῦν δουλειά. Στὴν ἐρώτηση ἂν πιστεύουν ὅτι θὰ βροῦν δουλειά, ἀπαντοῦν ὅτι ὁ Καλὸς Θεὸς σὲ ὅλους θὰ δώσει τὸ φαγητὸ τῆς ἡμέρας, ἀρκεῖ νὰ δουλεύουν».

Ἐμεῖς ὁμως κλείσαμε τὰ μάτια στὰ προβλήματα τῶν ἄλλων. Πολλὲς φορὲς μᾶς κουράζει ἢ καὶ μᾶς ἐνοχλεῖ καὶ μόνο νὰ τὰ ἀκοῦμε. Κι ἔτσι χάνουμε. Καὶ χάνουμε, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἀπομονωνώμαστε, ἀλλὰ γιατί χάνουμε τὶς ἐμπειρίες τῶν μεγάλων ἀγωνιστῶν τῆς ἐποχῆς μας, αὐτῶν ποὺ σηκώνουν τεράστια βάρη, τῶν πρωταθλητῶν τῆς ὑπομονῆς.

Ἵπομονή

Πόση ἀνάγκη τὴν ἔχουμε αὐτὴ τὴν ὑπομονή! Ἡ μέριμνα γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ μᾶς ἔχει κάνει ἀνυπόμονους καὶ νευρικούς. Ἡ ἀληθινὴ ὑπομονὴ δὲν εἶναι μιὰ παθητικὴ στάση παραίτησης, δὲν εἶναι ἀπόσυρση. Εἶναι ὁ εὐλογημένος χρόνος ποὺ χρειάζεται, γιὰ νὰ ἐπεξεργασθοῦμε αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ χρόνος δὲν ὑπολογίζεται, ἢ καλύτερα δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζεται, γιατί καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπολογισμοὶ φέρνουν ἀνησυχία. Ἵπομονὴ σημαίνει: ὅποτε θέλει ὁ Θεός. Τὸ πεπὸνι θὰ ὠρμάσει στὴν ὥρα του, καὶ ὄχι μὲ τὴν πίεση καὶ τὸ σφίξιμο, καὶ θὰ προδοθεῖ ἀπὸ τὴν εὐωδία του (π. Παῖσιος).

Ἵπομονὴ εἶναι ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ γενναιότητα τῆς ψυχῆς μὲ τὴν ὁποία ὁ πιστὸς χριστιανὸς ἀντιμετωπίζει κάθε δυσκολία καὶ θλίψη τῆς παρούσας ζωῆς, χωρὶς νὰ γογγύζει, νὰ ὀλιγοπιστεῖ, νὰ παραπονεῖται, νὰ ἐκδικεῖται. Ἀρετὴ δυναμικὴ, ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε, ἀλλὰ καὶ δύσκολη στὴν ἐφαρμογὴ της, δεδομένου ὅτι προσκρούει στὸν ἐγωισμό μας, στὸ δίκιο μας, στὴν ἀντοχή μας. Γιὰ νὰ

ἀποκτήσουμε τὴν ὑπομονή, πρέπει νὰ ἐμπιστευτοῦμε τὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν δικῶν μας στὴν παντοδύναμη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Συμπληρωματικά, ὁ Ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης μᾶς παραγγέλλει: «Γιὰ νὰ ἀποκτήσεις τὴν ἀρετὴ τῆς ὑπομονῆς, πρέπει νὰ μάθεις καὶ νὰ καταφρονεῖς τὸν ἑαυτό σου καὶ νὰ μὴν συγκατατεθεῖς νὰ ἐκδικηθεῖς ἢ νὰ μισεῖς».

Οἱ πράξεις μας, οἱ σκέψεις μας, οἱ ἐνέργειές μας δημιουργοῦν τὸ κλίμα, γιὰ νὰ ἀνθίσει ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μέσα μας καὶ νὰ ἀντλήσουμε ἔτσι ἀπὸ τὶς πηγὲς Δύναμης καὶ Ἵπομονῆς ἐκ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἄς ἀνοίξουμε λίγο αὐτὲς τὶς πηγές, γιὰ νὰ πάρουμε λίγη ὑπομονή, λίγη δύναμη.

Πίστη στὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ

«*Ἐπίρριπον ἐπὶ τὸν Κύριον τὴν μερίμναν σου καὶ Αὐτὸς σε διαθρέψει*» (54^{ος} Ψαλμός, Ἐμπιστοσύνη στὸν Θεό).

«*Κύριος ποιμαίνει με καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει*» (22^{ος} Ψαλμός).

Ὁμοίως, «*Πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα*», «*Σοὶ παρακατατιθέμεθα τὴν ζωὴν ἡμῶν ἅπασαν καὶ τὴν ἐλπίδα, Δέσποτα φιλόνητο*».

Χρειάζεται ἀκράδαντη πίστη ὅτι κυβερνήτης στὴ ζωὴ μας εἶναι ὁ Χριστός, καὶ δὲν θὰ ἐπιτρέψει τίποτα παραπάνω καὶ τίποτα λιγώτερο ἀπὸ τὸ σχέδιό Του. Ὁ Μέγας Ἀντώνιος ἀναφέρει: «Εἶναι ἄτοπο τοὺς ἰατροὺς ποὺ μᾶς δίνουν καὶ πικρὰ καὶ δυσάρεστα φάρμακα νὰ τοὺς εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν υἰγεία τοῦ σώματος, πρὸς τὸν Θεὸ δὲ νὰ εἴμαστε ἀχάριστοι γιὰ πράγματα ποὺ μᾶς φαίνονται δυσάρεστα καὶ δύσκολα καὶ νὰ μὴν ξέρομε ὅτι ὅλα γίνονται ὅπως πρέπει καὶ πρὸς τὸ συμφέρον μας κατὰ τὴν Πρόνοιά Του. Καὶ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ τόπος ἔρημος ἀπὸ τὴ θεῖα Πρόνοια». Πάλι ὁ Μέγας Ἀντώνιος ἀναφέρει: «Ὅταν πηγαίνει

εὐχαριστημένος νὰ πέσεις στὸ κρεβάτι σου, ἀφοῦ ἀναλογισθεῖς μέσα σου τίς εὐεργεσίες καὶ τὴν τόσο μεγάλη πρόνοια τοῦ Θεοῦ, γεμίζεις ἀπὸ ἀγαθὲς ἔννοιες καὶ χαίρεσαι περισσότερο».

Εὐπνώνοντας τὸ πρωί, τὸ πρῶτο πρᾶγμα νὰ εἶναι ἡ εὐχαριστία στὸν Θεό, ἔστω κι ἂν δὲν νιώθουμε ἰδιαίτερα χαρούμενοι γιὰ τὴ μέρα ποὺ ἀρχίζει. Ἄς ποῦμε: «*Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ*». Μετά, ὡς σκεφθοῦμε ὅτι ἀνίκοιμε στὸν Θεὸ καὶ ὅτι ἡ μέρα αὐτὴ ἐπίσης ἀνίκει στὸν Θεό, εἶναι μιὰ μέρα ἐντελῶς καινούργια, ἀνεπανάληπτη. Δὲν ὑπῆρξε ποτὲ πρὶν. Ἄς Τὸν παρακαλέσουμε νὰ μᾶς δώσει εὐκαιρίες νὰ εἴμαστε ἥρεμοι καὶ χαρούμενοι καὶ νὰ μὴν ξεχνᾶμε ὅτι κάθε ἄνθρωπος, κάθε συνάντηση στὴν καινούργια μέρα θὰ εἶναι μιὰ εὐκαιρία νὰ νιώσουμε τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, θὰ εἶναι μιὰ εὐκαιρία γιὰ τὴ σωτηρία μας.

Ἄς ἀντλήσουμε ἐπίσης δύναμιν ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, ν' ἀνοίξουμε τὴν Ἁγία Γραφή καὶ νὰ ἀκούσουμε: «*Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε καὶ τί πίπτε μὴδὲ τὸ σῶμα τί ἐνδύσθητε, ... ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ... ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά... Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει, οὐ κοπιᾷ οὐδὲ νήθει...*». «*Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ... μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον*».

Ὅλα εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τοῦ Θεοῦ Δημιουργοῦ καὶ Κυβερνήτη τοῦ Σὺμπαντος, ποὺ τὸ κρατᾷ στὰ παντοδύναμα χέρια Του. Ἔχουμε τὴν εὐλογία νὰ πιστεύουμε σὲ Αὐτὸν ποὺ παρακολουθεῖ τὰ πάντα πατρικὰ καὶ κυβερνᾷ τὰ πάντα μὲ τὴν πρόνοιά Του. Εἶναι Αὐτὸς ποὺ δημιούργησε τὸ ἥλιακὸ σύστημα, τὸ ὁποῖο λειτουργεῖ δισεκατομμύρια ἔτη ἀλάνθαστα καὶ ἐλέγχεται ἀπὸ Ἐκεῖνον. Εἶναι Αὐτὸς ποὺ χόρτασε τοὺς Ἰσραηλίτες στὴν

ἔρημο μὲ τὸ μάννα καὶ τὰ ὀρτύκια, καὶ εἶναι ὁ ἴδιος ποὺ ἐπίσης χόρτασε μὲ πέντε ἄρτους καὶ δύο ψάρια τὰ πλήθη ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ, γιὰ νὰ τὸν ἀκούσουν.

Ἐνίοτε, λόγῳ τῆς ἀποστασίας μας, νιώθουμε τὴν ἀπουσία Του καὶ μᾶς βασανίζουν σκέψεις καὶ ἐρωτηματικὰ ὀλιγοπιστίας. Πολλοί, γιὰ νὰ μὴν ἀναστατώνονται ἀπὸ αὐτά, προτιμοῦν νὰ τὰ ἀπωθοῦν. Ἀλλὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ λύσις. Οἱ σκέψεις αὐτὲς ἐπανέρχονται πῶς ἔντονες καὶ ἐνοχλητικές.

Γιὰ τὸν πιστό, ὅμως, ἄνθρωπο δὲν ὑπάρχει φόβος. Ἡ ἀβεβαιότητα τοῦ μέλλοντος δὲν τὸν ταλαιπωρεῖ, γιατί βλέπει τὰ πάντα μὲ πίστη καὶ παντοῦ διακρίνει τὴν πρόνοια καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Θυμᾶται τίς προηγούμενες εὐεργεσίες καὶ θαυματουργικὲς ἐπεμβάσεις τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ του. Γνωρίζει ὅτι τὸ Χέρι ποὺ τὸν βοήθησε μέχρι τώρα στὴ ζωὴ του δὲν κόπηκε. Ἐλπίζει σ' Αὐτὸν καὶ πιστεύει ἀκράδαντα ὅτι σὰν στοργικὸς Πατέρας θὰ τοῦ δώσει αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ τοῦ χρειάζεται. Κι ἔτσι ἀποκτᾷ ἡρεμία, εἰρήνη καὶ βαθιὰ χαρὰ, ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν πεποίθησις ὅτι ὁ Θεὸς ὅλα θὰ τὰ φροντίσει, γιὰ ὅλα προνοεῖ.

Ἄς μὴ φοβόμαστε, λοιπόν. Ὅπως λέει καὶ ὁ Ψαλμωδός, εἶναι δυνατόν Αὐτὸς ποὺ φύτεψε στὸν ἄνθρωπο τὸ μάτι νὰ μὴ βλέπει; Εἶναι δυνατόν νὰ μὴ γνωρίζει ὁ Παντογνώστης Κύριος τίς ἀνάγκες μας, τίς ἐλλείψεις μας, τοὺς πόνους μας; Μήπως ὅμως περιμένει κάτι ἀπὸ ἐμᾶς;

Μετάνοια – Ὑπακοή

Πράγματι, ὁ Θεὸς τῆς Ἀγάπης, ποὺ σέβεται τὴν ἐλευθερία μας, περιμένει τὴ μετάνοιά μας γιὰ τὴν ἀποστασία μας τὴν προσωπική, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνική, διότι ἔχουμε ἐκτροχιασθεῖ ποικιλοτρόπως καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς Κράτος, ποὺ λησμόνησε ἀπὸ ποιά συντριμμία δημιουργήθηκε, μὲ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ.

Ἡ μετάνοια, ὅταν εἶναι εἰλικρινής, ἀπελευθερώνει. Ἡ εἰλικρινής μετάνοια ὁμως δὲν εἶναι μετάνοια στὰ λόγια μόνο, εἶναι μετάνοια στὴν ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου ζωῆς. Ἄς περιορίσουμε τὴ φροντίδα μας γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ μας ἐμφάνιση, γιὰ τὴν ψυχαγωγία μας, γιὰ τὴ λαίμαργία μας, γιὰ τὴν ἄνεση καὶ καλοπέρασή μας. Ἄς πλησιάσουμε μὲ ἀδελφικὴ ἀγάπη ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, στὴν οἰκογένειά μας καὶ στὸ περιβάλλον μας, ἐκμεταλλευόμενοι τὸν ὅποιο ἐλεύθερο χρόνο, κάνοντας συγχρόνως τὴ ζωὴ μας πιὸ ἀπλῆ. Πολλὲς ἀπὸ τὶς δαπάνες μας ὀφείλονται στὴν ἔλλειψη ἐπικοινωνίας μας μὲ τοὺς ἄλλους, πού προσπαθοῦμε νὰ τὴν ἐξαγοράσουμε μὲ ἀκριβὰ δῶρα. Εἶναι γεγονός ὅτι, ὅταν προσφέρουμε ἀγάπη, συνήθως λαμβάνουμε ὁμοίως ἀγάπη, καὶ αὐτὸ ἔχει ὡς συνέπεια τὴ χαρὰ, τὴν ψυχικὴ ἡρεμία, τὴν εὐτυχία.

Ἄλλὰ καὶ ὡς ἔθνος ὀφείλουμε νὰ μετανοήσουμε. Ξεφύγαμε ἀπὸ τὸν δρόμο τοῦ Θεοῦ (ἄρκει νὰ ἀναλογισθεῖ κανεὶς τὰ νομοσχέδια μὲ τὰ ὁποῖα βάλλεται ἡ οἰκογένεια, ἡ Παιδεία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Ἱστορία). Κι ἂν ἀκόμα δὲν συμφωνοῦμε

μ' αὐτὰ –πού πιστεύω ἔτσι θὰ ποῦμε οἱ περισσότεροι–, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, δυστυχῶς, ἐπειδὴ ἐκριβῶς ἔχουμε γίνει πνευματικῶς κωθροί, τὰ παρακολουθοῦμε ὅλα αὐτὰ ἀπαθείς, σὰν ναρκωμένοι.

Αὐτὴ τὴ μετάνοιά μας πρέπει νὰ τὴ συνοδεύει ἡ ὑπακοὴ στὸ Θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς ἐντολές Του. Ὑπόδειγμά μας ἡ Παναγία μας, πού ὁμολόγησε στὸν Κύριό μας: «*Ἴδού ἡ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά Σου*» (μᾶς διδάσκει τὴν ὑπακοή –τὴν ταπεινώση–, νὰ σκύψουμε τὸ κεφάλι στὸν Θεό).

Αὐτὸ τονίζει καὶ ὁ Προφήτης Ἡσαΐας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ: «*Ἐὰν θέλτε καὶ εἰσακούσπτε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε*». Νὰ ἡ λύση τῶν οικονομικῶν προβλημάτων. Ἄν θελήσουμε αὐτὸ πού θέλει ὁ Θεός, λυτρώνομαστε. Ἄραγε θέλουμε αὐτὸ πού θέλει ἀπὸ μᾶς ὁ Θεός; Τὴν ἀπάντηση ἄς τὴ δώσει ὁ καθένας μας προσωπικά, στὸ δικό του ταμεῖο.

Ἐλπίδα – Προσευχὴ

Καὶ ἄς ξέρουμε ἐπίσης ὅτι ἡ ζημιὰ μας, ἡ δοκιμασία μας δὲν εἶναι ποτὲ ἄστοχη. Τὰ βάσανά μας, οἱ δυσκολίες

μας είναι μισθός με τον οποίο πληρώνουμε το εισιτήριο της άλλης ζωής. Είναι ο Σταυρός που πρέπει να σηκώσουμε με καρτερία και ελπίδα.

“Ας κλείσουμε τ’ αυτιά μας και τὰ μάτια μας στις τηλεράσεις, που μᾶς ζαλίζουν με τον βομβαρδισμό απογοητευτικῶν ειδήσεων, και ἄς σηκώσουμε τὰ μάτια μας πρὸς τὸν οὐρανὸ νὰ ἰκετεύσουμε τὸν Πατέρα μας νὰ στείλει τὸ ἔλεός Του σ’ ἐμᾶς. Ἄς ποῦμε με τὸν Ψαλμωδὸ, «τὸ ἔλεός σου Κύριε καταδιώξει με», και μαζί με τὸν Ἀπόστολο Παῦλο: «Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ» (Α΄ Κορινθ. ε΄ 8) – «Εἰ ὁ Θεὸς μεθ’ ἡμῶν, τίς καθ’ ἡμῶν;» (Ρωμ. ν’ 31). Και νὰ γονατίσουμε ὅλοι μας, νὰ ἀναπέμψουμε προσευχὲς με μετάνοια, συντριβὴ και ταπείνωση. Καλούμαστε σὲ ἐντατικὴ προσευχή, ὄχι μόνο

*Νὰ μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ Ζωή,
τὸ Φῶς τῆς Ἀνάστασης,
πρόβαλε ἀπὸ τὸν Γολγοθᾶ, ἀπὸ τὴ Σταύρωση,
ἀπὸ τὸν Πανάγιο Τάφο.*

γιὰ τὰ προσωπικά μας και τὰ οικογενειακά μας, ἀλλὰ και γιὰ τὴν πατρίδα μας. Ἀκόμα καλύτερα, νὰ τὴ συνοδεύσουμε αὐτὴ τὴν προσευχὴ με κάποια στέρηση: νηστεία, ἀγρυπνία, ἐλεημοσύνη, ὅπως κάποτε οἱ Νινευίτες. Και νὰ εἴμαστε σίγουροι ὅτι ὁ Καλὸς Θεὸς πάλι θὰ κάνει τὸ θαῦμα Του. Μᾶς τὸ εἶπε ἄλλωστε: «Ἐάν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω» (Ἰωάν. ιδ΄ 14). Δὲν θὰ μᾶς ἀφήσει: «Πλούσιοι ἐπτώχευσαν και ἐπέινασαν, οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ...».

Νὰ μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ Ζωή, τὸ Φῶς τῆς Ἀνάστασης, πρόβαλε ἀπὸ τὸν Γολγοθᾶ, ἀπὸ τὴ Σταύρωση, ἀπὸ τὸν Πανάγιο Τάφο. Δὲν εἶναι δυνατὸν σ’ ἐμᾶς,

ἂν εἴμαστε ἢ ἂν θέλουμε νὰ λεγόμεστε μαθητὲς τοῦ Κυρίου, νὰ ζήσουμε μιὰ ζωὴ ἀνώτερη ἀπὸ Ἐκείνου, χωρὶς θλίψεις, δυσκολίες, πόνο, ἀποτυχία, πειρασμούς, ὅπως μᾶς διαβεβαίωσε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος.

Πρέπει νὰ νιώσουμε ὅτι εὐτυχία στὴ ζωὴ μας εἶναι ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ κάθε στιγμή. Τὰ δῶρα τῆς ζωῆς, τῆς λογικῆς, τῆς κρίσης, τῆς σκέψης εἶναι αὐτὰ που πρέπει νὰ ἀξιολογήσουμε. Τὸ νὰ μπορούμε νὰ δοῦμε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου και νὰ ζοῦμε τίς καθημερινὲς ἐμπειρίες τῆς ζωῆς εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ. Πρέπει τὴν κάθε στιγμή νὰ τὴ ζοῦμε ὡς μοναδικὴ και νὰ μὴ θέλουμε νὰ τὴ διαγράψουμε ἢ νὰ τὴν ξεπεράσουμε σὰν ἀχρηστὴ. (Εἶναι λάθος νὰ περριμένουμε, γιὰ νὰ χαροῦμε, νὰ περάσει ἢ ὅποια δυσκολία, νὰ ἔρθει ἡ ἐποχὴ τῆς ἄδειας, νὰ πάρουμε τὴν αὔξηση, νὰ δώσει ἐξετάσεις τὸ παιδί μας στὸ Πανεπιστήμιο, νὰ πάει στρατό, ἢ νὰ τὸ παντρεύουμε, νὰ πάρουμε σύνταξη, ν’ ἀναρρώσουμε κλπ.).

Στὴν κάθε στιγμή που μᾶς χαρίζει ὁ Θεός, ἄς ἀναζητοῦμε τὴν εὐτυχία. Τὴν κάθε στιγμή ν’ ἀξιοποιοῦμε γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς μας, τὴν πραγματικὴ εὐτυχία. Ἄς δουλέψουμε στὴν καρδιά μας. Τὸ στοιχεῖο τῆς ἀλλαγῆς εἶναι στὴν καρδιά μας. Νὰ συμφιλιωθοῦμε με τὴν πραγματικότητα. Ἄς ζήσουμε διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, ἀποφεύγοντας τὴν προβολή. Ἄς ἀγωνισθοῦμε με ἀσκητικὸ πνεῦμα (μετάνοια, ὀλιγάρκεια, πνευματικὴ ἀντίσταση, νηστεία, κτύπημα στὸ ἐγώ), με ἐλπίδα και πίστη στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ὑπομονὴ και ἀγάπη, γνωρίζοντας ὅτι ὁ Κύριος τὴν ὥρα τῆς δυσκολίας εἶναι δίπλα μας, γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὸ χέρι τῆς σωτηρίας μας και νὰ μᾶς φωνάξει:

«Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον» (Ἰωάν. ιστ΄ 33).

«Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν» (Ἰωάν. ιδ΄ 27).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΣΑΓΚΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΕΥΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΙ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΣΥΓΓΡΟΥ

Κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὸ δευτέρου ἡμισίου του, τὸ μικρὸ ἑλληνικὸ κράτος, μὲ ἀνώτατον ἄρχοντα τὸν βασιλέα Γεώργιο Α΄ καὶ κυρίαρχο στὴν πολιτικὴ ζωὴ τὸν Χαρίλαο Τρικούπη, καταβάλλει προσπάθειες νὰ ἐκσυγχρονισθεῖ καὶ νὰ συμβαδίσει, ἂν εἶναι δυνατὸν, μὲ τὰ ἀνεπτυγμένα κράτη τῆς Δύσεως. Βασικὲς του ἐπιδιώξεις εἶναι ἡ οικονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἡ ἑδαφικὴ του ὁλοκλήρωση. Ὑπάρχουν ἀκόμη ἀλύτρωτοι Ἕλληνες. Παρὰ τὰ περιορισμένα του ὄρια καὶ τὰ ἔντονα ἀκόμη ἴχνη τῆς μακρᾶς σκλαβιάς, τὸ νεόκοπο ἑλληνικὸ κράτος διαθέτει δυνάμεις ἱκανὲς νὰ τὸ ὠθήσουν πρὸς τὰ ἔμπροσ. Ἰδρύεται στὴν Ἀθήνα Χρηματιστήριον, προσαρτᾶται στὸν ἔθνικὸ κορμὸ ἡ Θεσσαλία καὶ μέρος τῆς Ἠπείρου, ἐνῶ ἤδη ἔχουν ἐνσωματωθεῖ τὰ Ἴονια νησιά, κατασκευάζεται τὸ πρῶτο σιδηροδρομικὸ δίκτυο, ἐγκαινιάζεται ἡ διώρυγα τῆς Κορίνθου, κηρύσσεται ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897, γίνονται οἱ πρῶτοι Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες κ.ἄ. Στὴν πνευματικὴ ζωὴ ἐμφανίζονται ἐξαιρετικὲς προσωπικότητες· ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσουμε τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ, τὸν Παπαδιαμάντη, τὸν Νικόλαο Πολίτη, τὸν Γ. Χατζηδάκη, τὸν Κων/νο Παπαρρηγόπουλο κ.ἄ. Κυκλοφοροῦν ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν λείπει καὶ ἡ σάτιρα, ἰδρύεται ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος «Παρνασσός» καὶ ὁ Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, ἐπιστημονικὲς ἐταιρεῖες καὶ φιλανθρωπικὰ σωματεῖα. Ἐπιπλέον, ἡ Με-

γάλη Ἰδέα συντηρεῖ τὸ ὄραμα μιᾶς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως (ἐφικτῆς ἢ ἀνέφικτης, δὲν τὸ ἐξετάζουμε ἐδῶ).

Παράλληλα ὁμως, ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ μικροῦ μας κράτους, ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἕνας ἄλλος ἑλληνισμὸς, ὁ συνήθως λεγόμενος τῆς διασποράς, ἕνας ἑλληνισμὸς ἀκμαῖος, ποὺ δὲν ἔχει διακόψει τοὺς δεσμοὺς μὲ τὴ μάνα - πατρίδα. Συγκροτημένοι σὲ κοινότητες, οἱ πάροικοι Ἕλληνες

Ἡ δημιουργία τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους ὑπῆρξε κατὰ κάποιον τρόπο μιὰ πρόκληση γιὰ τὴ νεώτερη γενιὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ, τῶν ὁμογενῶν. Τώρα ποὺ ἡ μητέρα πατρίδα εἶναι ἐλεύθερη, ἡ Ἀθήνα εἶναι ἡ ἀναπτυσσόμενη πρωτεύουσα, γιατί νὰ μὴ μεταφέρουν τὶς ἐπιχειρήσεις τους στὴν Ἑλλάδα, γιατί νὰ μὴν ἐγκατασταθοῦν μόνιμα ἐδῶ;

τῆς Ρωσίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Βλαχίας, τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Εὐρώπης, ἤδη ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας δραστηριοποιοῦνται μὲ ἐπιτυχία στὶς χώρες ὑποδοχῆς καὶ ἐντάσσονται στὶς κοινωνίες τους

συχνά ως διακεκριμένα μέλη λόγω πλούτου και κοινωνικού κύρους. Οί Έλληνες αυτοί ασχολούνται κυρίως με τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς τραπεζικὲς-χρηματιστικὲς ἐπιχειρήσεις. Οἱ παλιότεροι ἀπὸ αὐτούς, ὅπως π.χ. ὁ Ζῶης Καπλάνης, οἱ Ζωσιμάδες, ὁ Ἰωάννης Βαρβάκης, ὑπῆρξαν αὐτοδημιούργητοι καὶ ἐγκαινίασαν, μποροῦμε νὰ ποῦμε, τὸ φαινόμενο τοῦ εὐεργετισμοῦ, ποῦ χαρακτηρίζει τὸν ἑλληνικὸ 19^ο αἰῶνα.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους ὑπῆρξε κατὰ κάποιον τρόπο μὴ πρόκληση γιὰ τὴ νεώτερη γενιὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ, τῶν ὁμογενῶν. Τώρα ποῦ ἡ μπῆτρα πατρίδα εἶναι ἐλεύθερη, ἡ Ἀθήνα εἶναι ἡ ἀναπτυσσόμενη πρωτεύουσα, γιατί νὰ μὴ μεταφέρουν τὶς ἐπιχειρήσεις τους στὴν Ἑλλάδα, γιατί νὰ μὴ ἐγκατασταθοῦν μόνιμα ἐδῶ; Ἄλλωστε, διαβλέπουν ὅτι ἡ πατρίδα θὰ εἶναι ἓνα πεδίο στὸ ὁποῖο θὰ μποροῦν νὰ ἀναπτύξουν τὶς συνήθειες δραστηριότητές τους.

Μαζὶ μετὰ τὰ κεφάλαια καὶ τὴν οἰκοσκευὴ τους, οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ μεταφέρουν ἓναν διαφορετικὸ τρόπο ζωῆς, μιὰ

ἀλλιώτικη νοοτροπία καὶ συμπεριφορὰ, ἡ ὁποία ξενίζει τοὺς ντόπιους, τοὺς *αὐτόχθονες*, ποὺ ἀντιδιαστέλλονται ἀπὸ τοὺς νεοφερμένους, τοὺς *ἐτερόχθονες*. Ὅμως οἱ *ἐτερόχθονες*, ποὺ ἔχουν ζήσει σὲ μεγάλα, εὐρωπαϊκὰ καὶ μὴ, ἀστικά κέντρα, στὸ Λονδίνο, στὴ Βιέννη, στὸ Λιβόρνο, στὴ Μασσαλία, στὴν Ὀδησσό, στὴν Ἀλεξάνδρεια, ἔρχονται νὰ ἐγκατασταθοῦν μετὰ τοὺς δικούς τους ὄρους, ἀναγκαστικὰ ὁμως πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ὑπάρχουσα ἑλληνικὴ πραγματικότητα.

Ἀλήθεια, πῶς μοιάζει ἡ Ἀθήνα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς; Κακοφωτισμένη, με φτωχὸ ὑδροδοτικὸ δίκτυο, με στοιχειώδεις συγκοινωνίες, με συνοικίες ὅπου κυριαρχεῖ ὁ χωματόδρομος καὶ ὁ νεροῦλας, σίγουρα στὰ μάτια τῶν *ἐτεροχθόνων* ἔμοιαζε μετὰ ἓνα μεγάλο χωριό, με ἐξαιρεση ἴσως τὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα.

Ὅμως οἱ ὁμογενεῖς, ἀποφασισμένοι νὰ ζήσουν στὴν Ἑλλάδα αὐτοὶ καὶ τὰ παιδιά τους, χτίζουν τὰ μεγάρά τους στὴ σημερινὴ λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας καὶ στοὺς πλησίον δρόμους, καὶ διεισδύουν στὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς πρωτεύουσας μετὰ τὸν ἀέρα τοῦ κοσμοπολίτη. Ἡ ντόπια κοινωνία τοὺς ἀντιμετωπίζει μετὰ καχυποψία, σχολιάζει τὰ «νέα φερσίματα». Εἶναι ἡ ἀντίδραση τοῦ παραδοσιακοῦ κόσμου, ποὺ καταφεύγει ἀκόμη καὶ στὴ χλεύη, προκειμένου νὰ ἐκφράσει τὴν ἀντίθεσή του, ἴσως καὶ τὸν φθόνου του. «Χρυσοκάνθαρος» καὶ «ἀρχολίπαρος» τοὺς ἐχαρακτήρισαν οἱ διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς. Ἴσως ἀκόμη ἡ ντόπια ὑψηλὴ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἐνωθε μειονεκτικὰ ἀπέναντι στὴν αἰγλή ποὺ περιέβαλλε τοὺς *ἐτερόχθονες*, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον ἐντάχθηκαν στὸ ἀνώτατο κοινωνικὸ στρώμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπηρέασαν, ὅπως ἐπηρέασαν δραστηρικὰ καὶ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς χώρας.

Σὲ αὐτὸ τὸ κοινωνικο-οικονομικὸ κλίμα ἔρχεται νὰ ἐγκατασταθεῖ ὁ Συγγρός

τό 1872. Αγοράζει μάλιστα και οικόπεδο, για να κτίσει σπίτι. Είναι 42 ετών, ακόμη άγαμος. Έχει πίσω του μιάν εκπληκτική σταδιοδρομία. Ο έφηβος που ξεκίνησε στα δεκαπέντε του μαθητευόμενος στο κατάστημα του Λαμμανού στην Πόλη, που έβλεπε τα βιβλία σαν έχθρους και βρισκόταν σε έκσταση «πρό των μετρουμένων ταλλήρων», είχε συνειδητοποιήσει πολύ νωρίς ότι ήταν γεννημένος επιχειρηματίας και όχι γιατρός, όπως τον ήθελε ο πατέρας του. Εάν για τους πολλούς το εμπόριο ήταν ένα επάγγελμα ρουτίνας με περιορισμένους ορίζοντες, για τους λίγους και έκλεκτους, όπως ο Συγγρός, ήταν άθλημα, στο οποίο σύντομα αναδείχθηκε πρωταθλήτης.

Σε λιγότερο από μια δεκαετία είναι μεγαλέμπορος, συνεταιίρος της σοβαρής

Ο Συγγρός απλώνεται παντού, βλέπει την οικονομία ενιαία, δεν γνωρίζει όρια. Ο Ροΐδης, με το γνωστό δηκτικό πνεύμα του, τον αποκαλούσε ειρωνικά «στρατηλάτη». Και ήταν όντως ένας πρωτοπόρος.

Έταιρείας Βούρος και Συντροφία. Επεκτείνεται και σε τραπεζικές εργασίες, συμμετέχει σε δάνειο όμολογιών προς την ελληνική κυβέρνηση, ιδρύει την Έταιρεία Συγγρός Κορωνιδής και Συντροφία, η οποία διαλύεται το 1871, ένα χρόνο προτού εγκατασταθεί μόνιμα στην Αθήνα. Τον ίδιο χρόνο ιδρύει την Ανώνυμο Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως και ενοικιάζει από την τουρκική κυβέρνηση τις προσόδους του κράτους. Είναι ήδη πολύ πλούσιος και έχει ταξιδέψει στην Ευρώπη.

Την Αθήνα έγνωρίσε για πρώτη φορά το 1854, και την επισκέπτεται ξανά το 1867. Τί τον παρακινεί να εγκαταλείψει την Πόλη, όπου εκμεταλλεύεται άνετα «την παχυλήν αμάθειαν των κυβερνώντων

τά οικονομικά της Τουρκίας», και να ζήσει μόνιμα σε μιιά χώρα και μιιά πρωτεύουσα της οποίας η κοινωνία είναι ακόμη αδιαμόρφωτη και η οικονομική ζωή περιορισμένη; Η Αθήνα της εποχής ως οικονομικό μέγεθος δεν μπορεί να συγκριθεί με το Λονδίνο, τη Μασσαλία ή με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις.

Ένας λόγος που τον έλκει στην Αθήνα είναι το θαυμάσιο κλίμα της περιοχής. Άνθρωπος λεπτής υγείας, θέλγεται από τον ήλιο και τον ήπιο χειμώνα. Παράλληλα, όμως, διαβλέπει και τις δυνατότητες επιχειρηματικής δράσεως. Μπορεί η ελληνική οικονομία να είναι ακόμη νηπιώδης, αλλά ο τολμηρός επιχειρηματίας είναι έτοιμος να εκμεταλλευθεί τις δυνατότητες που παρέχει αυτή η μικρή χώρα,

ή όποία αγωνίζεται να πάει μπροστά. Συνετέλεσε άσφαλώς και ή γνωριμία του με κάποιους παράγοντες, και ιδιαίτερα ή εκτίμηση που έτρεφε για τον Τρικούπη.

Έδω πρέπει να πούμε ότι ό Συγγρός ήταν ό πρώτος που μετέφερε τις επιχειρήσεις του στην Ελλάδα, χωρίς βέβαια να εγκαταλείπει τὰ συμφέροντά του στην Πόλη και όπου άλλου. Καί, όπως έχουν εξηγήσει ειδικοί, είναι ό πρώτος που ανάγκασε την ελληνική κοινωνία να γίνει ρεαλιστική, μεταθέτοντας την οικονομική ζωή στο κέντρο των ενδιαφερόντων της. Φυσικά, προκάλεσε κραδασμούς και αντιδράσεις, καθώς διέρρηξε τὰ στεγανά που χαρακτήριζαν έως τότε τις επιχειρήσεις. Έάν δηλαδή ήσουν τραπεζίτης, δύσκολα θα μπορούσες να είσαι συγχρόνως και έμπορος σιτηρών, ως πούμε. Έδέσποζε, κατά κάποιο τρόπο, ή ειδικευση. Όμως ό Συγγρός απλώνεται παντού, βλέπει την οικονομία ένιαία, δέν γνωρίζει όρια. Ό Ροίδης, με τὸ γνωστό δικτικό πνεύμα του, τὸν αποκαλούσε ειρωνικά «στρατηλάτη». Καί ήταν όντως ένας πρωτοπόρος.

Χαρακτηριστική ήταν και ή έπιμονή του να αποφύγει κάθε ανάμειξη στην πολιτική. Δέν θεωρεί τὸν έαυτό του κατάλληλο για κάτι τέτοιο. «Αν έχω ποιάν τινα ικανότητα εκ φύσεως ή εκ πείρας κτηθείσαν», γράφει, «αὐτή περιορίζεται εις την οικονομικήν τέχνην». Όστόσο, ό Τρικούπης τὸ προτείνει εὐθέως να πολιτευθεί: «Εἶσθε εὐπόρος, εἶσθε ακόμη νέος, λέγετε ότι θεωρεῖτε τὸ στάδιον τῆς χρηματολογίας διὰ σᾶς περατωθέν- ἐπὶ τέλος, λέγετε ότι δέν σκοπεύετε να νυμφευθῆτε· επαναλαμβάνω, ό,τι τὸ καλλίτερον τὸ όποιον έχετε εν τῷ μέλλοντι να κάμετε είναι να αφιερωθῆτε εις την υπηρεσίαν τῆς πατρίδος σας ως πολιτευόμενος δρῶν και δυνάμενος να παράσχη πολυτίμους εκδουλεύσεις εις τὸν τόπον». Ό Συγγρός απαντᾷ κατηγορηματικά ότι δέν αισθάνεται καμία έφεση

Μὲ τὸν θάνατο τῆς Ίφιγένειας Συγγροῦ τὸ 1921, ή κοινωνική μέριμνα στην Ελλάδα στερήθηκε τὴ μεγάλη της προστάτιδα.

πρὸς την πολιτική, αλλά ότι ως ιδιώτης είναι έτοιμος να υπηρετήσει την πατρίδα, αν παρασται ανάγκη. «Απατάσθε», τὸν τονίζει ό Τρικούπης. «Εν Ελλάδι, χωρίς να πολιτευταί τις, οὐδέν δύναται να πράξη, με όσιν και αν έχη καλήν θέλησιν». Ἔς σημειωθεί όμως ότι, όταν προέκυψε τὸ πρόβλημα των μεταλλείων τὸυ Λαυρίου, που τόσο ταρακούνησε την τότε κοινωνία, οι πολιτικοί κατέφυγαν στὸν ιδιώτη Συγγρό να δώσει τὴ λύση και να καταστει, κατά κάποιο τρόπο, ό αποδιοπομπαίος τράγος, ό «Λαυρεοφάγος», τὸυλάχιστον κατά τὴ δική του άποψη. Έξάλλου, παρὰ τὴ σταθερὴ έπιθυμία του, δέν αποφεύγει έντελῶς την ανάμιξη στην πολιτική. Έκλέγεται τέσσερις φορές βουλευτής (1885, 1890, 1894, 1899), και τὸ 1887 Δήμαρχος Ἀθηναίων.

Έχοντας συλλάβει απόλυτα τὴ σημασία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, δηλαδή των έπαφών και γνωριμιών με τὸς ντόπιους παράγοντες, άνοίγει τὸ σπῆτι του. Στην Πόλη ικανώτατη οικοδέσποινα υπῆρξε ή μητέρα του, «ήτις εἶχεν έμφυτον τὴν ικανότητα τὸυ ζῆν εν έορταῖς και έπιδείξεσιν», όπως γράφει ό ίδιος στα Ἀπομνημονεύματά του. Μὲ τὸν θάνατό της τὸ

1867 μένει κατά κάποιον τρόπο έργνης – άλλωστε, έχει δηλώσει επανειλημμένως την απέχθειά του προς τον γάμο. Όμως το 1875 αποφασίζει να νυμφευθεί. Ζητεί σέ γάμο την Ίφιγένεια, χήρα Άντωνιάδη, θυγατέρα του Ιωάννη και τής Άγλαίας Μαυροκορδάτου. Ο ίδιος λέει: «Η σύζυγός μου είναι κυρία ώριμος και πολύ κατάλληλη με την ηλικία και τὰ ιδέας μου, μόνον ως τοιαύτην την εξέλεξα». Έκείνη είναι 33 ετών και έχει ήδη από τον πρώτο της γάμο ένα γιό, τον Άλέξανδρο Άντωνιάδη, εκείνος είναι 44 και έχει ένα νόθο γιό, τον Γεώργιο Νομικό, τον οποίο δεν αναγνώρισε ποτέ, αλλά και ποτέ δεν παραμέλησε. Έφρόντισε για την ανατροφή και τη μόρφωση – έσκόπευε να τον κάνει γεωπόνο– και στη διαθήκη του φάνηκε ιδιαίτερα γενναιοδωρος απέναντί του. Το ζευγος Συγγρού δεν απέκτησε παιδιά, έζησε δέ βίον άρμονικό.

Στην Αθήνα ο Συγγρός αναδεικνύεται σέ οικονομικό παράγοντα πρώτου μεγέθους. Δεν είναι μόνον ή στενή γνωριμία του με τον Τρικούπη που του άνοίγει τις πόρτες· είναι και τὰ φυσικά του χαρίσματα: ο ανεξάρτητος χαρακτήρας του, τὸ μεγάλο του ταλέντο στις έπιχειρήσεις, ή εκπληκτική εργατικότητα του: «Η απόλυτος άνάπαυσις και ήσυχία με καθίστων ή σωματικῶς άσθενή ή δύσθυμον. Έχω απόλυτον άνάγκην κάτι πάντοτε να κάμνω», διαβάζουμε στα Άπομνημονεύματα. Είναι διορατικός, επίμονος και τολμηρός, ένας αυτοδημιούργητος, του οποίου ο δρόμος δεν ήταν πάντοτε στρωμένος με ρόδα. Παράλληλα, αγαπᾶ τις διασκεδάσεις, την καλή ζωή. Ταξιδεύει συχνά στην Εύρώπη για ψυχαγωγία, αλλά και για λόγους υγείας.

Αναγνωρίζει ώστόσο και τὰ έλαττώματά του: τον έγωισμό, τὴ φιλαυτία, ένιστε την άπληστία. Παραδέχεται ότι δεν απέκτησε ποτέ «συμπαθείας άνεπιφυλάκτους και όλως άνιδιοτελείς». Και

ήταν φυσικό: όχι μόνον ήταν ο όμογενής, δηλαδή κάτι σαν ξένος, αλλά έπιπλέον ήταν ο βαθύπλουτος, ο ισχυρός άνδρας τής έποχῆς, που μοιραίως προκαλεί, εκτός του θαυμασμού, και τον φθόνο.

Όμως ο Συγγρός, όπως και οί άλλοι όμογενείς που έχουν συγκεντρωθεί με τον καιρό στην Αθήνα, έχει κοινωνική συνείδηση, όπως λέμε σήμερα. Το μικρό έλληνικό βασίλειο έχει βασικές έλλείψεις, τι όποιες ο πλούτος τους τους έπιτρέπει να θεραπεύσουν.

Ο Συγγρός μάλιστα έχει συμπαραστάτη και τὴ σύζυγό του. Η Ίφιγένεια Συγγρού υπήρξε μία από τις μεγάλες κυρίες τής πρωτεύουσας. Γυναίκα με σπινθηροβόλο πνεύμα, μεγάλη καρδιά και άκατάβλητη ζωτικότητα, ύποκινεί τον σύζυγό της στις φιλανθρωπικές του πρωτοβουλίες, στις όποιες συμμετέχει και ή ίδια όλόψυχα. Στρέφεται κυρίως στην κοινωνική πρόνοια. Επί σειράν ετών διετέλεσε πρόεδρος του νοσοκομείου Εύαγγελισμός, πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Άμαλειού Όρφανοτροφείου και του Συλλόγου Έκπαιδεύσεως Νεανίδων. Μετά τον θάνατο του συζύγου της τὸ 1899, έζησε επί είκοσι χρόνια στην έδω έπαυλη και άσχολήθηκε με την ύλοποίηση των όραμάτων τους, όπως αυτά εκφράζονται στις διαθήκες τους.

Η σύμπτωση των συζύγων ως προς τις φιλανθρωπικές τους πρωτοβουλίες είναι έκδηλη σέ μία παράγραφο τής διαθήκης τής Ίφιγένειας Συγγρού, ή όποια και μετά τον θάνατο του συζύγου της έπροικοδόπησε σημαντικά τὸ γνωστό μας Νοσοκομείο Συγγρού: «Προικοδοτούσα», γράφει, «τοιουτοτρόπως τὸ νοσοκομείον τουτο προς εκτέλεσιν ίερας δι' έμέ έντολής και έπιθυμίας του άεμνήστου συζύγου μου [...] και προς εκπλήρωσιν των όποίων ούδενός έφείσθην κόπου και πᾶσαν κατέβαλον μέριμναν, παρακολουθήσασα έν στοργῇ τὴν άνέγερσιν, τον όργανισμόν, και ίδίως

τὴν διαμόρφωσίν του ἐν τῷ πνεύματι τὸ ὅποῖον ἔχω λαβοῦσα παρὰ τοῦ μεγατίμου ἰδρυτοῦ του, νομίζω ὅτι συμπληρῶ τὸ παρ' αὐτοῦ ἀνατεθέν μοι ἔργον».

Ἡ ἴδια θὰ παραχωρήσει τὸ κτῆμα Συγγροῦ στὴ Γεωργικὴ Ἐταιρεία, γιὰ νὰ ἰδρῦσει μέσα σὲ αὐτὸ Σχολὴ κηπουρικῆς, πτηνοτροφίας, μελισσοκομίας, σηροτροφίας καὶ κτηνοτροφίας: «Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καὶ προφάσει ἐπιτρέπω τὴν πώλησιν τοῦ κτήματος τούτου εἴτε οἴουδῆποτε μέρους αὐτοῦ, διότι ἐπιθυμῶ νὰ χρησιμεύῃ διαρκῶς εἰς τὴν μόρφωσιν καλῶν γεωργῶν καὶ κηπουρῶν». Προβέπει ὅτι, ἐὰν ποτὲ διαλυθῆ ἡ Γεωργικὴ Ἐταιρεία, τὸ κτῆμα περιέρχεται αὐτοδικαίως στὸ ἑλληνικὸ Δημόσιο.

Στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰῶνα, στὸ μικρὸ ἑλληνικὸ βασίλειο ἡ κοινωνικὴ πρόνοια εἶναι ἀκόμη νηπιώδης, καὶ οἱ ἐλλείψεις στὸν τομέα αὐτὸ εἶναι σοβαρές. Πράγματα ποὺ σήμερα θεωροῦνται αὐτονόητα ἦταν ἀκόμη τότε ἀνύπαρκτα. Ὁ Συγγρός, ὅπως καὶ ἄλλοι ὁμογενεῖς, ἔρχεται νὰ καλύψει τέτοιες κοινωνικὲς ἀνάγκες.

Ἡ Ἰφιγένεια Συγγροῦ ἐκληροδότησε ἐπίσης 50.000 δρχ. στὸ Ἀμαλίειον Ὀρφανοτροφεῖον στὴ μνήμη τοῦ συζύγου της, πολλὰ ἀκίνητά της στὸ κέντρο τῶν Ἀθηνῶν στὸν Σύλλογο τῶν Κυριῶν γιὰ τίς ἀνάγκες τοῦ Ἐργαστηρίου Ἀπόρων Γυναικῶν, τὸ μέγαρό της στὴν ὁδὸ Βασιλίσσης Σοφίας στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, καὶ μὲ δική της δωρεὰ κατασκευάσθηκε ἡ λεωφόρος Συγγροῦ. Μὲ τὸν θάνατο τῆς Ἰφιγένειας Συγγροῦ τὸ 1921, ἡ κοινωνικὴ μέριμνα στὴν Ἑλλάδα στερήθηκε τὴ με-

γάλη της προστάτιδα.

Οἱ ἀγαθοεργίες τοῦ Ἀνδρέα Συγγροῦ εἶναι λίγο πολὺ γνωστὲς καὶ θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ ἀπαριθμηθοῦν ὅλες στὸ πλαίσιο ἑνὸς ἀρθροῦ. Ἐκινᾷ τὸ 1873 μὲ τὴ θεμελίωση τοῦ Πτωχοκομείου, συνεχίζει μὲ τὴ χρηματοδότηση γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Ἐργαστηρίου Ἀπόρων Γυναικῶν, μαζὶ μὲ τὴ γυναῖκα του προσφέρουν χρήματα γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ Θεραπευτηρίου Εὐαγγελισμός. Δικά του ἔργα εἶναι τὸ γνωστὸ Νοσοκομεῖο Ἀφροδισίων Νοσημάτων, οἱ Φυλακές, τὸ Δημοτικὸ Θέατρο, τὰ μουσεῖα Ὀλυμπίας καὶ Δελφῶν.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διαθήκη του. Κληροδοτεῖ στὸ ἑλληνικὸ Δημόσιο 3.000.000 δρχ., γιὰ νὰ κτισθοῦν στὴν ἐπαρχεῖα Δημοτικὰ σχολεῖα, Δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων Εἰρηνοδικεῖα, «διότι ἡ κατάστασις [των] ἐκεῖ δὲν εἶναι οὐδενὸς θαυμασμοῦ ἀξία», καὶ γιὰ τὴ βελτίωση τῶν κρατικῶν φυλακῶν. Καὶ ἀφήνει 100.000 στερλίνες, γιὰ νὰ κτισθῆ νέα πτέρυγα στὸν Εὐαγγελισμό, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαρχουσῶν κλινῶν εἶναι ἀνεπαρκῆς γιὰ πτωχοὺς ἀσθενεῖς. Κληροδοτεῖ ποσὰ σὲ ὄρφανοτροφεῖα (Ἀμαλίειο, Χατζηκώστα), στὸ Βρεφοκομεῖο, στὰ Νοσοκομεῖα Ἑλπίς καὶ Δρομοκαΐτιο, καθὼς καὶ στὸ Ὠδεῖο. Δὲν λησμονεῖ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ καὶ τὴν Ὁρθόδοξο Κοινότητα τῆς Χίου. Μὲ συγκίνηση διαβάζει κανεὶς στὴ διαθήκη του ὅτι κληροδοτεῖ 5.000 τουρκικὲς λίρες στὸ χωριὸ Λιθί «διὰ τὴν συντήρησιν ἐκεῖ σχολείου εἰς μνήμην τοῦ ἐκεῖθεν καταγομένου προπάππου μου». Δὲν παραλείπει νὰ ἀφήσει κληροδοτήματα στοὺς ὑπηρετὲς του (5.000 δρχ. σὲ κάθε ὑπηρετῆ) καὶ στὰ βαφτιστήρια του. Τὸ ἴδιο ἔπραξε ἀργότερα καὶ ἡ σύζυγός του. Ἐννοεῖται ὅτι ἄφησε κληροδοτήματα καὶ σὲ ἄλλα φυσικὰ πρόσωπα, ἀλλὰ πουθενὰ δὲν ἀναφέρει τὸν προγονό του Ἀλέξανδρο

Ἀντωνιάδην, ἐνῶ ἀφήνει σημαντικὴ ἀκίνητη περιουσία στὸν νόθο γιό του Γεώργιου Νομικό. Γενικά, διὰ τῆς διαθήκης του διέθεσε περίπου 300.000 λίρες στερλίνες καὶ 80.000 λίρες Τουρκίας, σὺν 60.000 στερλίνες στὴ σύζυγό του Ἰφιγένεια.

Ἐὰν κανεὶς μελετήσῃ τὴ διαθήκη, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐν ζωῇ δωρεὰς τοῦ Συγγροῦ, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι τὰ κριτήριά του εἶναι βασικῶς κοινωνικά. Στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, στὸ μικρὸ ἑλληνικὸ βασίλειο ἡ κοινωνικὴ πρόνοια εἶναι ἀκόμη νηπιώδης, καὶ οἱ ἐλλείψεις στὸν τομέα αὐτὸ εἶναι σοβαρές. Πράγματα ποῦ σήμερα θεωροῦνται αὐτονόητα ἦταν ἀκόμη τότε ἀνύπαρκτα. Ὁ Συγγρός, ὅπως καὶ ἄλλοι ὁμογενεῖς, ἔρχεται νὰ καλύψῃ τέτοιες κοινωνικὲς ἀνάγκες. Ἀσκεῖ τὸν εὐεργετισμὸ ὀρθολογικά, διαθέτει τὸν πλοῦτο του γιὰ ἔργα βίωσιμα καὶ δείχνει ἐμπιστοσύνη στὸ Κράτος, στὸ ὁποῖο ἀφήνει τεράστια γιὰ τὴν ἐποχὴ περιουσία.

Σήμερα πολλοὶ κοινωνιολόγοι, ποῦ μελέτησαν καὶ μελετοῦν τὸ φαινόμενο τοῦ εὐεργετισμοῦ, δὲν κρύβουν τὴν πρόθεσή τους νὰ ἀπομυθοποιήσουν, κατὰ κάποιον τρόπο, τοὺς εὐεργέτες. Στὰ κείμενά τους ἀνιχνεύει κανεὶς μιὰ ἀντιπάθεια γι' αὐτοὺς τοὺς κεφαλαιοκράτες, ποῦ μὲ περισπῆσὴ συγκατάβαση καὶ αὐταρέσκεια διαθέτουν μέρος τοῦ πλοῦτου τους γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν πενεστερῶν τάξεων, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο κατοχυρώνουν τὸ κοινωνικὸ τους προφίλ.

Μιὰ τέτοια προσέγγιση εἶναι τοῦλάχιστον ἄδικη, μέχρις ἐνὸς σημείου. Κανεὶς δὲν ἀρνεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ὁμογενεῖς τῆς ἐποχῆς, μὴδὲ τοῦ Συγγροῦ ἐξαιρουμένου, ἦταν ἄνθρωποι τοῦ χρήματος, καὶ δὲν ὑπερβάλλουμε, ἂν ποῦμε ὅτι τὸ τότε ἑλληνικὸ Κράτος μὲ τὰ πενιχρὰ οικονομικὰ τοὺς ἐχρειάζετο. Καὶ δὲν μπορούμε νὰ μὴν τοὺς ἀναγνωρίσουμε ὅτι προσέφεραν ὅσα προσέφεραν, χωρὶς νὰ τοὺς ὑποχρεῶναι κανεὶς, ἀλλὰ ἐπειδὴ αἰσθάνοντο

κάποιο ἠθικὸ χρέος πρὸς τὸν λιγότερο εὐνομημένο ἀπὸ τὴ ζωὴ συνάνθρωπο καί, γιὰ τὸ ὄχι, πρὸς τὴν πατρίδα. Μὲ ποῖο δικαίωμα θὰ ἀρνηθοῦμε στὸν Συγγρὸ καὶ στὴ σύζυγό του καὶ σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους εὐεργέτες τὴν ὑπαρξὴ εὐγενικῶν συναισθημάτων; Ἐπειδὴ ἦταν πλοῦσιοι; Ὁ πλοῦτος δὲν ἀπαγορεύεται οὔτε ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο. Ἡ χρῆσις τοῦ πλοῦτου εἶναι ποῦ δικαιώνει ἢ ἀπαξιώνει τοὺς πλουσίους. Εἶναι λυπηρὸ ὅτι ὁ Συγγρὸς ἀπέβη σημεῖον ἀντιλεγόμενον, κυρίως λόγῳ τῆς ἐμπλοκῆς του στὰ Λαυρεωτικά. Ἡ προσφορά του, ἄραγε, δὲν τὸν ἐξίλεωνε;

Στόχος αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου ἦταν νὰ τιμίσουμε τὸν Ἀνδρέα Συγγρὸ, τὸν μεγάλο ἔθνικὸ εὐεργέτη, ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίσουμε, ὅσο εἶναι δυνατόν, τὸν ἐπιχειρηματία, καὶ περισσότερο τὸν ἄνθρωπο, ποῦ τὸ ἔργο του εἶναι παρὸν στὴ νεοελληνικὴ ἱστορία. Ἡ ἐποχὴ μας χαρακτηρίζεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ σύγχυση ἰδεῶν. Ἀντίθετα, λοιπόν, μὲ ὅσα συχνὰ παρανοικὰ ἀκούγονται σήμερα, οἱ πράξεις τοῦ Ἀνδρέα καὶ τῆς Ἰφιγένειας Συγγροῦ ἀποκαλύπτουν προσωπικότητες μὲ στόχους σαφεῖς καὶ ξεκάθαρα ἰδεώδη. Τὰ σύγχρονα, θολὰ ἰδεολογήματα δὲν μποροῦν νὰ ἀκυρώσουν αὐτοὺς τοὺς στόχους καὶ αὐτὰ τὰ ἰδεώδη. Τοὺς ὀφείλουμε πολλά. Ἄς εἶναι αἰωνία τους ἡ μνήμη.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ
Γ. ΣΚΑΡΒΕΛΗ-ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

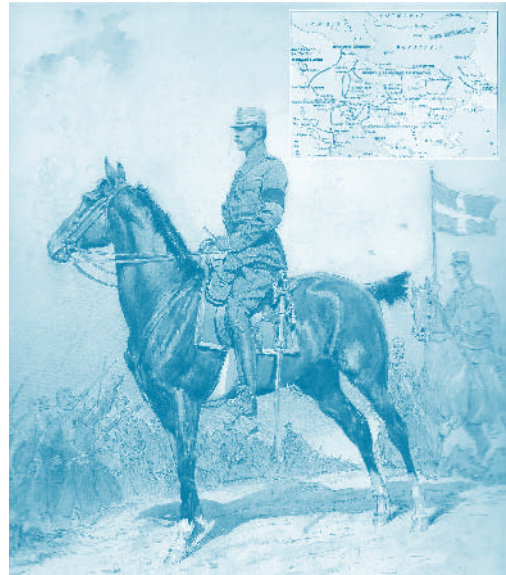
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ

«Ἡμεῖς οἱ κληρικοὶ θὰ ἐμπνεύσωμεν τὸ θάρρος καὶ τὸν ἥρωισμόν»

Μὲ τὸν ἥρωικό Μακεδονικό ἀγώνα (1904-1908), ὅπου τὰ ἑλληνικά ἀνταρτικά σώματα ἀντιμετώπισαν τόσο τοὺς Τούρκους, κατακτητὲς αἰώνων, ὅσο καὶ τὶς ὑπουλές ἐπιθέσεις τῶν Βουλγάρων κομιτατζίδων καὶ τῶν ἄλλων γειτόνων, δὲν ἐλευθερώθηκε ἡ Μακεδονία. Φάνηκε ὁμως μὲ τὸν πιὸ σαφῆ τρόπο ὅτι ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἦταν ὁ «Μέγας Ἀσθενής», καὶ ἦταν θέμα χρόνου ἡ οἰκειοποίηση ἀπὸ τὰ γειτονικά κράτη διαφόρων ἐδαφῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἦδη πολὺ νωρὶς, ἡ Αὐστροουγγαρία εἶχε προσαρτήσει τὴ Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη. Ἰδιαίτερα οἱ γειτονικὲς μὲ τὴν Ἑλλάδα βαλκανικὲς χῶρες –Σερβία, Βουλγαρία, Μαυροβούνιο– θεωροῦν ὡς εὐκαιρία τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐνῶ ἀπώτερο στόχο ἔχουν ἑλληνικά ἐδάφη τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας, Θράκης, καὶ κυρίως διέξοδο πρὸς τὴ θάλασσα.

Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας εἶναι ἀπελευθερωτικός, διότι ὑπόδουλοι ἀδελφοὶ αἰῶνες λαχταροῦν καὶ ἀγωνίζονται γιὰ τὴ λευτεριά.

Ἡ Ἑλλάδα στὶς 2 Σεπτεμβρίου 1912 συνάπτει μυστικὴ στρατιωτικὴ συμμαχία

μὲ τὴ Βουλγαρία γιὰ ἐπικείμενο πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐνῶ ἀκολουθοῦν Σερβία καὶ Μαυροβούνιο. Σὲ ἓνα μῆνα, στὶς 4 Ὀκτωβρίου 1912, οἱ σύμμαχοι Ἑλλάδα, Σερβία, Βουλγαρία καὶ Μαυροβούνιο ἐκήρυξαν τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας. Σύσσωμος ὁ Ἑλληνισμὸς συσπειρωμένος ξεσηκώθηκε νὰ διώξει τὴν Τουρκία.

Ἰδιαίτερη ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴ συστράτευση αὐτή. Δύο ἀνέκδοτα κείμενα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίων Θεοδώρων Ἀροανίας φωτίζουν μέρος τῆς συμμετοχῆς αὐτῆς.

-Α-

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποφάσισε ὅπως ἐπιστρατεύσει ἱερομονάχους ἀπὸ τὰ μοναστήρια, γὰρ νὰ συνοδεύσουν τοὺς μαχίμους στὴ μεγάλη ἐξόρμησι τοῦ Ἔθνους.

Ἐνα ἀνέκδοτο ἔγγραφο τοῦ ἐπισκόπου Καλαβρυτῶν καὶ Αἰγιαλείας Τιμοθέου, γραμμένο τέσσερις ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου –30 Σεπτεμβρίου 1912– ἀπευθύνεται στὸ Ἡγουμενοσυμβούλιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίων Θεοδώρων Ἀροατίας μὲ τὴ μορφή τοῦ κατεπείγοντος. Ζητᾷ «νὰ ἐκλέξετε μεταξὺ τῶν ὑφ' ὑμᾶς ἱερομονάχων τοὺς διακρινομένους ἐπ' ἀρετῇ καὶ θρησκευτικῷ ζήλω, ἅμα δὲ καὶ ἐνθουσιασμῷ ὑπὲρ τῆς πατρίδος», καὶ νὰ ἐτομασθοῦν, «ὡς οἷόν τε τάχιον, ἵνα εἰς πρώτην πρόσκλησιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν σπεύσωσι [...]». Ὁ ἐπίσκοπος ἐπισημαίνει τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ ἀγῶνος γράφοντας: «*Εἶναι περίστασις καθ' ἣν τὸ ἔθνος ἡμῶν πρόκειται νὰ ἀγωνισθῇ τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα*».

Ἀκολουθοῦν συγκεκριμένες ὁδηγίες γὰρ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἐφόδια γὰρ τὴν τέλεση Λειτουργίας, ποὺ πρέπει νὰ φέρουν στὸ σακκιδίό τους «*διὰ τὸ εὐμετακόμιστον*». Ἐπισημαίνεται δὲ ὅτι θὰ φέρουν «*ἐντὸς πυξίδος (κυτίου) μαργαρίτα ἁγίου ἄρτου ἐκ τοῦ ἀποξηραμένου τῆς Μ. Πέμπτης. Τὸν ἅγιον ἄρτον δύνανται νὰ φέρωσιν ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῶν κατὰ τὸ ταξίδιον καὶ τὰς ἐκστρατείας πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν*».

Διευκρινίζεται ἡ διπλῆ ἀποστολὴ τῶν ἱερομονάχων στὸν πόλεμο:

«*Ὁ κυριώτερος σκοπὸς δι' ὃν καλοῦνται ὑπὸ τῆς πατρίδος εἶναι νὰ ἐξομολογῶσι καὶ νὰ μεταδίδωσι τὰ ἀχραντα μυστήρια εἰς τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς θυσιαζομένους*».

«*Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, ἡ ἀποστολὴ των ἔσται νὰ ἐνθαρρύνωσι τοὺς ἀγωνιζομένους διὰ λόγων πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν*

καὶ ἐλπίδος εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ, διὰ λόγων φιλοπατρίας καὶ παροτρύνσεως εἰς αὐταπάρησιν ὑπὲρ τοῦ ἀδικουμένου καὶ κατατυραννουμένου ἔθνους ἡμῶν».

Γιὰ νὰ ἐκπληρώσουν μὲ περισσότερη συνέπεια τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ νὰ διευκολυνθοῦν, τοὺς ἀποστέλλεται καὶ ἔντυπο ὑλικὸ μὲ πατριωτικὸ κήρυγμα. Στὸ τέλος τοῦ ἔγγραφου ἐπιγραμματικὰ ἀνακεφαλαιώνεται ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τῶν ἱερέων στὸν πόλεμο:

«*Ἡμεῖς θὰ ἐμπνεύσωμεν τὸ θάρρος καὶ τὸν ἠρωισμόν*».

Καὶ καταλήγει τὸ ἔγγραφο: Ἡ πατρίδα στὸ μέλλον θὰ ὀφείλει «*ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην*» στοὺς ἐθελοντὰς ἱερομονάχους ποὺ θὰ λάβουν μέρος στὴν «*ὄσον ἱεράν τόσον καὶ ἐνδοξὸν ἀποστολὴν ταύτην*».

Τὸ πλήρες κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς:

«*Ἐν Ἀθίνας τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1912 Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος*

Πρὸς τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιον
τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων

Ἐντελλόμεθα ὑμῖν κατ' ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου νὰ ἐκλέξετε μεταξὺ τῶν ὑφ' ὑμᾶς ἱερομονάχων τοὺς διακρινομένους ἐπ' ἀρετῇ καὶ θρησκευτικῷ ζήλω, ἅμα δὲ καὶ ἐνθουσιασμῷ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, παραγγείλητε δὲ αὐτοῖς ἐκ μέρους ἡμῶν νὰ ἐτομασθῶσιν ὡς οἷόν τε τάχιον, ἵνα εἰς πρώτην πρόσκλησιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν σπεύσωσιν εἰς τὸν ἐν ἐπιστρατεία στρατὸν ἡμῶν εἰς τὸ ὑποδειχθισόμενον εἰς αὐτοὺς στρατιωτικὸν σῶμα.

Ἡ ἐτομασία των, ἐκτὸς τῶν ἐνδυμάτων καὶ σκεπασμάτων τῶν ἀπολύτως χρησίμων διὰ τὸ εὐμετακόμιστον, ἀνάγκη νὰ ἐννοπηθῇ καὶ εἰς τὰ τοῦ λειτουργοῦ ἱερέως ἀπαραίτητα ἐφόδια. Δῆλα δὴ ἐντὸς

μικροῦ κιβωτίου στερεοῦ ἕνα ἅγιον ποτήριον, τὸ μικρότερον τὸ ὁποῖον δύναται νὰ οικοδομηθῆ, μίαν ἁγίαν λαβίδα, δύο καλύμματα, μίαν μικρὰν φιάλιν οἴνου καὶ ἐντὸς πυξίδος (κυτίου) μαργαρίτας ἁγίου ἄρτου ἐκ τοῦ ἀποξηραμένου τῆς Μ. Πέμπτης. Τὸν ἅγιον ἄρτον δύναται νὰ φέρωσι ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῶν κατὰ τὸ ταξίδιον καὶ τὰς ἐκστρατείας πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν. Θὰ προσπαθῶσι δὲ διὰ παντὸς δυνατοῦ τρόπου, ὡσάκις κατασκηνούσι, νὰ θέτωσιν ὑψηλά, καὶ ὡσάκις τοῖς εἶναι δυνατόν νὰ καταρτίωσι κανδήλαν καὶ νὰ ἄπτωσιν αὐτήν. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνάγκη νὰ ἔχωσι μεθ' ἑαυτῶν ἕνα τίμιον σταυρὸν ἐκ τῶν συνήθων τῆς εὐλογίας, ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον, διὰ νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀσπαζομένους αὐτὸν στρατιώτας καὶ εὐλογομένους δι' αὐτοῦ εἰς περιστάσεις προσευχῆς καὶ τελετῆς, ἐπίσης καὶ ἐπιτραχίλιον.

Ταῦτα δὲ διότι ὁ κυριώτερος σκοπὸς δι' ὃν καλοῦνται ὑπὸ τῆς πατρίδος εἶναι νὰ ἐξομολογῶσι καὶ νὰ μεταδίδωσι τὰ ἄχραντα Μυστήρια εἰς τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς θυσιαζομένους καὶ ἐντεῦθεν μέλλοντας νὰ μεταστῶσιν εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, ἡ ἀποστολή των ἔσται νὰ ἐνθαρρύνωσι τοὺς ἀγωνιζομένους διὰ λόγων πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐλπίδος εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ, διὰ λόγων φιλοπατρίας καὶ παροτρύνσεως εἰς αὐταπάρνησιν ὑπὲρ τοῦ ἀδικουμένου καὶ κατατυραννομένου ἔθνους ἡμῶν. Πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν διὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο καθῆκον πέμπομεν συνημμένως ὧδε ἀντίτυπα τοῦ πατριωτικοῦ κηρύγματος ἡμῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἐγχειρήσητε εἰς αὐτούς.

Εἶναι περίστασις καθ' ἣν τὸ ἔθνος ἡμῶν πρόκειται νὰ ἀγωνισθῆ τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα. Ἡμεῖς οἱ κληρικοὶ θὰ ἐμπνεύσωμεν τὸ θάρρος καὶ τὸν ἡρωισμόν.

Ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη θὰ ὀφείλῃται εἰς τοὺς ἱερομονάχους οἱ ὁποῖοι θὰ ἐκλεγῶσι διὰ τὴν ὅσον ἱερὰν τόσον καὶ ἔνδοξον ἀποστολὴν ταύτην.

Ἀπαντήσατε ἀμέσως γνωρίζοντες ἡμῖν τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλεχθέντων ὑφ' ὑμῶν, ἵνα γράψωμεν τὰ δέοντα εἰς τὸ ἀρμόδιον ὑπουργεῖον.

Ὁ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλαίας
Τιμόθεος»

-B-

Τὸ σημαντικώτερον πρόβλημα στὴ νικηφόρο προέλαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴν Ἡπειρὸ ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων, διότι στὸ ὄχυρὸ τοῦ Μπιζανίου οἱ Τούρκοι προέβαλλαν ἰσχυρὴ ἀντίστασι. Γενικὴ ἐπίθεσις ὅμως τοῦ στρατοῦ τῆς Ἡπείρου στὶς 20 Φεβρουαρίου κατέρωθωσε νὰ γονατίσει τὴν τουρκικὴ

Ὁ ἐπίσκοπος δὲν μπορεῖ νὰ κρύψει τὴν ἀπροσδόκητη χαρὰ, καὶ τηλεγραφεῖ τὴν ἴδια ἡμέρα νὰ γίνουν στὴ Μονὴ εὐχαριστήριες δοξολογίες πρὸς τὸν προστάτη Θεὸ καὶ τὴν Ὑπέρμαχο Θεοτόκο, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸν φιλόχριστο στρατό.

άμυνα. Στις 22 Φεβρουαρίου 1913, όπως είναι γνωστό, ο διάδοχος Κωνσταντίνος ξμπαινε στην ελεύθερη πόλη των Ίωαννίνων.

Δείγμα τῆς καρδιακῆς συμμετοχῆς τῆς Ἐκκλησίας στὰ μεγάλα ἔθνικὰ γεγονότα εἶναι ἓνα ἀνέκδοτο τηλεγράφημα πού ὑπάρχει στὸ ἀρχεῖο τῆς Μονῆς Ἁγίων Θεοδώρων, σταλμένο ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Καλαβρύτων Τιμόθεο, πού βρισκόταν στὴν Ἀθήνα, στὶς 22 Φεβρουαρίου 1913, τὴν ἡμέρα πού ἀπελευθερώθηκαν τὰ Γιάννενα.

Ὁ ἐπίσκοπος δὲν μπορεῖ νὰ κρύψει τὴν ἀπροσδόκητη χαρά, καὶ τηλεγραφεῖ τὴν ἴδια ἡμέρα νὰ γίνουν στὴ Μονὴ εὐχαριστήριες δοξολογίες πρὸς τὸν προστάτη Θεὸ καὶ τὴν Ὑπέρμαχο Θεοτόκο, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ίωαννίνων ἀπὸ τὸν φιλόχριστο στρατό. Κι οἱ χαρούμενες καμπάνες τῆς Μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων διαλάλησαν στὴν περιοχὴ τὴ μεγάλη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

«Τηλεγράφημα ἐξ Ἀθηνῶν

22 Φεβρουαρίου 1913

*Ἡγουμενοσυμβούλιον Ἁγίων Θεοδώρων
Παραγγέλομεν ὑμῖν ἵνα τελέσητε δο-
ξολογίας εὐχαριστηρίους προστάτη Θεῷ
καὶ Ὑπερμάχῳ Θεοτόκῳ ἐπὶ καταλήψει
Ἰωαννίνων καὶ φιλοχρίστῳ στρατῷ.*

*Ὁ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας
Τιμόθεος»*

Μήπως στοὺς ἑορτασμοὺς γιὰ τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεταί ἀναφορὰ καὶ στὴν ὀφειλὴ τῆς «ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης» γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας;

ZΩΗ ΓΚΕΝΑΚΟΥ

Το Διαδίκτυο κυριαρχεί στην καθημερινότητά μας και αποκτᾶ ολοένα και μεγαλύτερη δυναμική ως μέσο επικοινωνίας, ψυχαγωγίας και ενημέρωσης, σύμφωνα με την τελευταία μελέτη της εταιρείας έρευνῶν Focus για τὸ 2012. Πλέον, τὸ 69% τῶν Ἑλλήνων, ἡλικίας 13 ἐτῶν καὶ ἄνω, χρησιμοποιεῖ τὸ Internet, ὅταν τὸ 2001 τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἄγγιζε μόλις τὸ 18%.

Τὸ 74% τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ 64% τῶν γυναικῶν εἶναι χρηστές Internet στὴν πατρίδα μας, συνδεδεμένοι κατὰ μέσο ὄρο πάνω ἀπὸ 2 ὥρες τὴν ἡμέρα (138 λεπτά), ἐκ τῶν ὁποίων πάνω ἀπὸ 1 ὥρα τὴν ἡμέρα (69 λεπτά) στὰ κοινωνικὰ

ΤΟ INTERNET ΚΥΡΙΑΡΧΕΙ

δίκτυα (Facebook, Twitter κ.ἄ.).

Οἱ παιδικές καὶ νεαρές ἡλικίες κρατοῦν, ὅπως εἶναι φυσικό, τὰ «σκῆπτρα» στὸ Διαδίκτυο. Στὰ παιδιά τὸ 63% τῶν ἡλικιῶν 7-9 ἐτῶν, τὸ 79% τῶν 10-12 ἐτῶν καὶ τὸ 95% τῶν 13-17 ἐτῶν εἶναι ἀπόλυτα ἐξοικειωμένοι μὲ τὸ μέσο. Ἡ σύνδεση στὸ Internet μειώνεται, ὅσο αὐξάνεται ἡ ἡλικία τῶν χρηστῶν. Ἔτσι, ἀπὸ τὸ 97% τῶν ἡλικιῶν 18-24 ἐτῶν πέφτει στὸ 89% στὶς ἡλικίες 25-34 ἐτῶν, στὸ 73% τῶν 35-44 ἐτῶν καὶ στὸ 41% στὶς ἡλικίες ἀπὸ 45 ἐτῶν καὶ ἄνω.

Παράλληλα, αὐξάνονται συνεχῶς οἱ χρηστές τοῦ Internet ποὺ συνδέονται στὸ Facebook μέσῳ τοῦ κινητοῦ τηλεφώνου τους. Εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι τὸ 24% τῶν χρηστῶν ἔχει «ἔξυπνο» κινητὸ τηλέφωνο (smartphone), ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 4 στοὺς 10 εἶναι ἡλικίας 13 ἕως 24 ἐτῶν! Αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸ 49% τῶν ἡλικιῶν 13-17 ἐτῶν, τὸ 52% τῶν 18-24 ἐτῶν, τὸ 33% τῶν 25-34 ἐτῶν, τὸ 24% τῶν 35-44 ἐτῶν καὶ τὸ 12% τῶν 45 ἐτῶν καὶ ἄνω νὰ συνδέονται στὸ Facebook μέσῳ τοῦ κινητοῦ τους.

Ἐξ ἄλλου, οἱ Ἕλληνες καταφεύγουν στὸ Internet γιὰ τὴν ενημέρωσή τους, ἀφοῦ τὸ 63% αὐτῶν πιστεύει ὅτι τὸ Διαδίκτυο ἀλλάζει πρὸς τὸ καλύτερο τὴ δημοσιογραφία καὶ τὰ μέσα ενημέρωσης. Ὅμως ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τους (77%) εἶναι πολὺ ἢ ἀρκετὰ ἐπιφυλακτικὴ μὲ τὴ διάδοση πληροφοριῶν σὲ αὐτὸ τὸ μέσο, ἀφοῦ ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἀναρτήσῃ ὅ,τι θέλει. Ἔτσι, τὸ 58% τῶν χρηστῶν ἐμπιστεύεται μόνο ἐνυπόγραφα ἄρθρα

και γενικῶς ἀναρτίσεις τοῦ Διαδικτύου.

Ἀκόμη, τὸ Internet ἀλλάζει και τὰ δεδομένα τῆς ἀγορᾶς, μετὶς online συναλλαγῆς νὰ ἀνηφορίζουν ἀπὸ τὸ 2% τοῦ 2001 στὸ 19% τὸ 2012, και νὰ φθάνουν, σὲ ἀπόλυτο μέγεθος, τὰ 456 εὐρώ ἀνὰ ἄτομο τὸ τελευταῖο ἐξάμηνο. Πρῶτα στὶς διαδικτυακῆς πωλήσεις ἐμφανίζονται τὰ ἀεροπορικὰ και ἀκτοπλοικὰ εἰσιτήρια, και ἀκολουθοῦν τὰ ροῦχα, οἱ ἠλεκτρονικοὶ ὑπολογιστές, τὰ gadgets, τὰ μικροαντικείμενα και τὰ βιβλία.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω στατιστικὰ στοιχεῖα προκύπτει ἐμφανῶς τὸ

ἐπικοινωνιακὸ και τεχνολογικὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ζοῦμε ὅλοι και μεγαλώνουν τὰ παιδιὰ μας. Καὶ σὲ μᾶς τοὺς μεγαλύτερους πέφτει ὁ κλῆρος νὰ διαμορφώσουμε τοὺς ὄρους μέσα στοὺς ὁποίους τὰ παιδιὰ μας θὰ μάθουν και θὰ χρησιμοποιοῦν τὸ Διαδίκτυο ὑπεύθυνα, ὥστε ἢ σχέση τους μετὶς τὸ Internet νὰ καταστῆ δημιουργικὴ και ἀσφαλῆς.

Ἐπειδὴ μάλιστα πάνω ἀπὸ τὰ μισὰ νοικοκυριὰ τῆς πατρίδας μας (53,6%) ἔχουν πρόσβαση στὸ Διαδίκτυο, θὰ πρέπει νὰ ἐντάξουμε στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν μας αὐτὸ τὸ νέο μέσο, και μεσοβαρότητα νὰ τὸ καταστήσουμε χρήσιμο σὲ αὐτὰ, μακριὰ ἀπὸ κάθε εἶδος ἐξαρτήσεων και κινδύνους.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ἡ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Καὶ ἄλλη φορὰ εἶχαμε ἀσχοληθῆ μετὶς τὸ ζήτημα τῶν ἐφημερίδων και τῶν ἐνθῆτων τὰ ὁποῖα αὐτὲς κατὰ καιροὺς προσφέρουν. Στὸ σημερινὸ μας σημείωμα θὰ ἐπικεντρωθοῦμε στὴν πολὺπλευρὴ παιδευτικὴ σημασία τῶν προσφερομένων ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες μορφωτικῶν ἀγαθῶν.

Ἡ παιδευτικὴ σημασία τῶν ἐφημερίδων ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς ἐπεκτείνουν τὴν ὕλη τους πέραν τῶν εἰδήσεων και ἀναλύσεων τῆς ἐπικαιρότητας και σὲ ἀρκε-

τοὺς τομεῖς τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ: τέχνες, γράμματα, φιλοσοφία, ἐπιστῆμες, ἱστορία, θρησκεία. Ἀφιερῶνουν εἰδικὲς στῆλες ἢ και σελίδες ὀλόκληρες στοὺς τομεῖς αὐτοὺς, και ἔτσι ἔχομε θέματα ἱατρικά, ἀστρονομίας, βιοθδικῆς, ἱστορικά, ἀκόμη και θεολογικά (ἀνάλυσις τοῦ εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος τῆς Κυριακῆς, ἀναλύσεις και ἄρθρα θεολογικοῦ περιεχομένου). Στὶς σελίδες αὐτὲς γράφουν διακεκρῆμενοι στὸν τομέα τους ἐπιστήμονες, και τὰ κείμενά τους εἶναι συνήθως ἐκλαϊκευμένα και εὐληπτα ἀπὸ τὸν μέσο ἀναγνώστη. Συμβάλλουν δὲ στὴ διὰ βίου μάθησι και διαρκῆ ἐπιμόρφωσι τῶν πολιτῶν. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομε, μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων, τὴν λίαν ἀξιόλογον

σελίδα με ιστορικά θέματα την οποία δημοσιεύει κάθε Σάββατο ή εφημερίς *Έστία*. Η ίδια εφημερίς, με την ευκαιρία της επέτειου των Βαλκανικών πολέμων, επανετύπωσε επιλεγμένα φύλλα εκείνης της εποχής.

Η προσφορά των εφημερίδων γίνεται περισσότερο σημαντική με τα διάφορα ειδικά έντυπα τα οποία συμπροσφέρουν συνήθως με τα φύλλα του Σαββάτου και της Κυριακής: αφιερώματα, περιοδικά, αλλά και ολόκληρα βιβλία διανέμονται, τα οποία συνήθως είναι άνεβασμένου επιπέδου και προσφέρουν ουσιαστική παιδεία και μόρφωση στον αναγνώστη τους. Αναφέρομε μερικά από αυτά, τα οποία κατά καιρούς προσεφέρθησαν από τις εφημερίδες: *Μικρασιατική καταστροφή*, *Βαλκανικοί πόλεμοι*, *Μακεδονικός αγώνας*. Έσχάτως η εφημερίς *Δημοκρατία* προσφέρει κάθε Σάββατο βιβλία θεολογικού ενδιαφέροντος, ώρισμα μάλιστα πολύ αξιόλογα και άνεβασμένου επιπέδου.

Η παιδευτική σημασία των εφημερίδων αναδεικνύεται ακόμη και από τις προσφορές σε ψηφιακούς δίσκους ακροαμάτων (μουσική, τραγούδια, απαγγελίες) και θεαμάτων (κινηματογραφικές ταινίες και ντοκυμανταίρ). Κάποιες από αυτές τις ταινίες – ντοκυμανταίρ είναι αληθινοί θησαυροί, οί οποίοι άνεβάζουν το γνωστικό και έν γενεί μορφωτικό επίπεδο των θεατών τους, όπως επί παραδείγματι ντοκυμανταίρ του BBC και του National Geographic. Αυτές μπορούν ποικιλοτρόπως να αξιοποιηθούν, είτε στις οικογένειες είτε στα σχολεία.

Έπειδή οί εφημερίδες, μαζί με τα προσφερόμενα από αυτές είδη, εισέρχονται σε πάρα πολλές οικογένειες, είναι σημαντικό να εκπαιδεύουν με την ύλη τους πραγματικώς και ουσιαστικώς τους αναγνώστες τους. Από την ποιότητά τους εξαρτάται και το επίπεδο στο οποίο έπι-

θυμούν να άνεβάσουν το αναγνωστικό τους κοινό. Γι' αυτό και είναι λυπηρό, αντί ουσιαστικών μορφωτικών αγαθών, να προσφέρονται ένίοτε είδη τα οποία είτε προβάλλουν την ανηθικότητα, είτε έρχονται σε αντίθεση με τις έλληνοχριστιανικές παραδόσεις του γένους μας, όπως επί παραδείγματι κυριακάτικη εφημερίδα ή όποια προσέφερε το περυσινό καλοκαίρι «τα άπαγορευμένα άριστουργήματα της έρωτικής λογοτεχνίας». Τώρα το πώς χαρακτηρίζονται «άριστουργήματα» (δηλ. άριστα έργα) τα διαβόητα έργα νοσηράς φαντασίας και στρεβλής – διστραμμένης σεξουαλικότητος είναι άπορίας άξιο.

Τό έλπιδοφόρο, πάντως, είναι ότι ώρισμένες εφημερίδες αρχίζουν να προσφέρουν έντυπα και ψηφιακούς δίσκους με ένθικό και χριστιανικό περιεχόμενο, τό όποιο αξιοποιούμενο καταλλήλως θα συμβάλη αισθητώς στην άνοδο του γνωστικού και μορφωτικού επιπέδου του αναγνωστικού κοινού.

I. K. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Εἰς μνημόσυνον

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ ἐκδημία τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντόπουλου στίς 27 Δεκεμβρίου 2012 σήμανε τὴν ἀπώλεια ὄχι ἀπλῶς ἑνὸς ἀγαπημένου φίλου, συγγενοῦς, ἀδελφοῦ ἢ συνεργάτη, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς σπάνιου, ἑνὸς ξεχωριστοῦ ἀνθρώπου. Ὅλοι ὅσοι τὸν γνωρίσαμε ἀπὸ κοντὰ νιώθουμε σήμερα πῶς φτωχοὶ μὲ τὴν ἀπουσία του, ἀλλὰ πῶς πλούσιοι μὲ τὸ παράδειγμα του.

Ὁ Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος ἀνίκει στὴ γενιὰ ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀξιώθηκαν ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ βρεθοῦν πλάι σὲ κολοσσούς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βιώματος, μὲ πρῶτο καὶ καλύτερο τὸν ἀείμνηστο Καθηγητὴ Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη, καὶ πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ ἀφιερῶσουν τὴ ζωὴ τους στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, ὄχι σὲ

μὰ ἔξαρση στιγμιαίου ἐνθουσιασμοῦ ἢ γιὰ τὰ μάτια τοῦ κόσμου ἢ μὲ τὸ δεκανίκι τῆς τυπολατρίας, ἀλλὰ δι' ὅλην τους τὴν ζωὴν, καί, θὰ προσθέταμε, δι' ὅλης τους τῆς ζωῆς.

Ὁ Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα, στὸ Κουκάκι, τὸ 1916. Πτυχιούχος τῆς Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς, ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τὶς δόξες καὶ τὶς δοκιμασίες τοῦ ἔθνους τὸν αἰῶνα ποὺ πέρασε. Ὡς ἔφεδρος ἀξιωματικὸς πολέμησε στὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο, στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας. Στὰ δύσκολα χρόνια τῆς Κατοχῆς ποὺ ἀκολούθησαν, γνώρισε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Καθηγητὴ Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη, στὸ πρόσωπο τοῦ ὁποίου ἀναγνώριζε πάντα ἕναν ἀνυπέρβλητο πνευματικὸ ὁδηγό. Καὶ κατόπιν, ὅταν πλάι στὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου καὶ τοῦ διχασμοῦ πρόβαλλε τὸ ὄραμα τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ ἀγῶνα, ὁ Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος ἐμπνεύσθηκε ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὄραμα καὶ ἀφοσιώθηκε σὲ αὐτό. Προσέφερε ἐνεργὰ στὸ πλούσιο προνοιακὸ ἔργο τοῦ Συλλόγου «Τὸ Ἑλληνικὸν Φῶς», ἀκολουθώντας παράλληλα μὴ ἐξαιρετικὰ ἐπιτυχημένη σταδιοδρομία ὡς οἰκονομικὸς διευθυντὴς στὴν ἀεροπορικὴ ἐταιρεία "Alitalia". Τὸ 1955 νυμφεύθηκε τὴν Ἀσπασία Μανωλοπούλου. Μετὰ τὴ συνταξιοδότησή του ἀφοσιώθηκε στὸ ἔργο τῆς Ἐνώσεως «Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς».

Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ξεχάσουμε, ὄχι μόνον τὴ λογιότητα καὶ τὴν πνευματικότητα τοῦ ἐκλιπόντος, ἀλλὰ κυρίως τὸν ἱεραποστολικὸ του ζῆλο· τὸν θυμόμαστε νὰ ἔχει πάντα μέσα στὸ μικρὸ του μαῦρο τσαντάκι ἀποκόμματα μὲ λόγους πνευματικὸς καὶ στίχους οἰκο-

δομπτικούς, για να δώσει στους φίλους με τους οποίους συναντιόταν, στον όδηγό του ταξί που τον μετέφερε, στο γκαρσόνι που τον σέρβιρε, στο ιατρείο που επισκεπτόταν. Όλοι θυμόμαστε, επίσης, την αγάπη του Κωνσταντίνου Κωνσταντόπουλου για τη ζωή, την ακατάβλητη ενεργητικότητα και το πείσμά του, όταν, και σε προχωρημένη ηλικία, με το μπαστούνι στο χέρι, έμπαινε στο λεωφορείο και πήγαινε στην αγαπημένη του Αθήνα ή στο αεροδρόμιο, συναντούσε τους φίλους του και έκανε και καινούργιους φίλους.

Και όταν αυτός, ο ακατάβλητος άνθρωπος με το τόσο ζωντανό πνεύμα, αυτός που υπεργηφανευόταν ότι ήταν από τους πρώτους όρειβάτες στην Ελλάδα, καθηλώθηκε στο κρεβάτι, πέντε χρόνια τώρα, έχοντας χάσει τη γυναίκα του σχεδόν τριάντα χρόνια, και όλοι όσοι τον γνωρίζαμε φοβηθήκαμε ότι αυτό θα τον όδηγούσε στη μελαγχολία και την παραίτηση, τότε ήταν που ο Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος μας έδωσε το πιδί φωτεινό παράδειγμα καρτερικότητας, αγωνιστικότητας και πνευματικότητας. Ό καθένας από εμάς έχει να θυμηθεί έναν λόγο σοφίας που άκουσε από το στόμα του. Και το σημαντικότερο, κανένας δεν έχει να θυμηθεί να άκουσε από το στόμα του έναν λόγο πόνου, παραπόνου ή απόγνωσης. Καθλωμένος στο κρεβάτι της ανημπόριας, δεν παρέλειπε να διαβάξει την έφημερίδα –άκόμη και με τον μεγεθυντικό φακό, καθώς η όρασή του δεν τον βοηθούσε–, να επικοινωνεί τηλεφωνικά με τους ανθρώπους που αγαπούσε και τον αγαπούσαν, να προσεύχεται, να μας αναπαύει πνευματικά, όποτε τον επισκεπτόμασταν, να μας γοητεύει με το χιούμορ του, στηριζόμενος από την αγάπη όσων τον γνώριζαν από παλιά, και κυρίως της κόρης του Αθηνάς και της οικογένειάς της, αλλά και κερδίζοντας την αγάπη και την εκτίμηση όσων τον γνώριζαν για πρώτη φορά σε αυτή την ηλικία. Δεν έπαυσε ποτέ να είναι μάχιμος – γιατί μάχιμος,

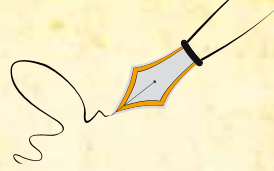

άσφαλώς, δεν είναι άπλως αυτός που περιφέρει εαυτόν στον κόσμο της κενότητας και της ελαφρότητας, αλλά αυτός που στέκεται όρθιος στις δοκιμασίες, και όχι άπλως δεν κλονίζεται, αλλά και στηρίζει όσους κινδυνεύουν να κλονισθούν. Κλεισμένος στους τέσσερις τοίχους, δεν έπαυσε ποτέ να έχει άνοικτη και να καλλιεργεί συνεχώς τη δίοδο της επικοινωνίας τόσο με τον έξω κόσμο, όσο και με τον ουρανό.

Και ενώ έφυγε πλήρης ημερών, μας άφησε να θυμόμαστε τη φρεσκάδα του πνεύματος και της ματιάς του, το νεανικό του φρόνημα και τον άβυσστο ένθουςιασμό του. Και η εύχή μας: να μας δώσει ο Θεός, δεν θα πούμε τα χρόνια του, αλλά το ύψος της πνευματικότητας και του βιώματός του.

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

Άξιζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στὸν ἑλληνικὸ λαό.

Περιοδικό με ἱστορία μεγαλύτερη τῶν 50 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στὴ γυναίκα, στὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητας καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστεως καὶ τῆς παιδείας.

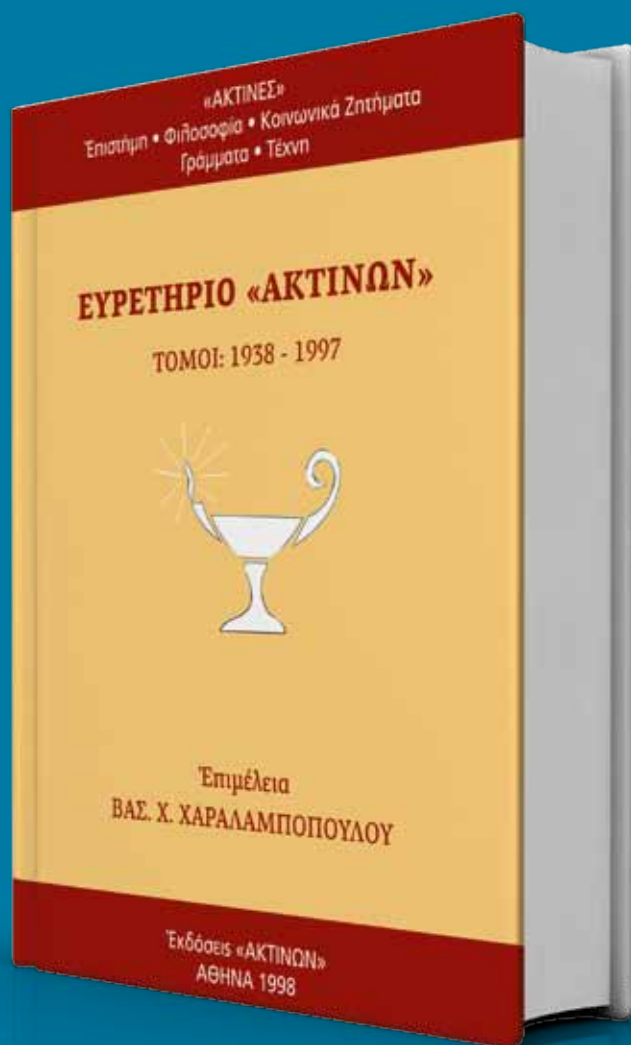
Τὸ μηνιαίο παιδικὸ περιοδικὸ πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικὸς φίλος για τὰ Ἑλληνόπουλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οί τόμοι τοὐ περιοδικοὐ «Άκτίνες» καθως̓ καἰ τό εὐρετήριο των̓ ἐτων̓ 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023